

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

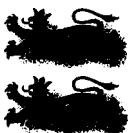
Sønderjysk Månedsskrift

4 • 2012

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Winds Bogtrykkeri A/S
Haderslev

I dette nummer

Klostret i søen - Ryd Kloster lokaliseret og kortlagt 135
Hvor lå Ryd Kloster? Ved hjælp af den nyeste teknologi er svaret fundet. Arkæolog Niels T. Sterum, der har skrevet om Løgum Kloster, fortæller om fundet af cistercienserklosteret og klostrets rumfordeling.

Kampen for og om folkestyret i Sønderjylland i perioden 1933 til 1939 142
Hvor stærkt stod demokratiet på de sønderjyske højskoler i 1930'erne? Helge C. Jacobsen har set på demokrati og folkestyre i årskrifterne fra Danebod, Rønshoved og Rødding i brydningsårene mellem diktatur og demokrati.

Højt til Himlen - et egnsprojekt med historisk perspektiv 150
Der er i mere end én forstand højt til himlen på Vestegnen, hvor man i 1999 opførte det første egnsprojekt under den fælles titel 'Højt til Himlen'. Medinitiativtager og formand for bestyrelsen bag spillene, Lauge Jepsen, fortæller om de populære egnsprojekter.

Grænselandskronik 157
Tonen har været ualmindelig hård i valgkampen op til landdagsvalget den 6. maj i Slesvig-Holsten. Det er ikke mindst gået ud over SSW. Læs om det danske mindretal i modvind og andre begivenheder i H.E. Sørensens Grænselandskronik.

Bognyt 166

Det sker - i Museum Sønderjylland 168

Bagsiden om forsiden 172
Oprettelsen af bl.a. Det Unge Grænseværn i 1933 blev det danske svar på det forstærkede pres på grænsen efter den nazistiske magtovertagelse i januar 1933. Museumsinspektør René Rasmussen fortæller om DUG og dets leder Peter Marcussen.

Forsidebilledet:
DUG-stævne i Aabenraa under besættelsen. Optaget er på vej gennem Ramsherred.

Klostret i søen - Ryd Kloster

lokaliseret og kortlagt

Af Niels T. Sterum

I 2005 lykkedes det at finde Ryd Kloster uden et spadestik. Arkæolog Niels T. Sterum, der har skrevet om Løgum Kloster, fortæller om fundet af cistercienserklosteret og klosterets rumfordeling.

RYD KLOSTER ved Lyksborg ved sydsiden af Flensborg Fjord er kendt for (mindst) fire forhold. For det første havde klostret en skandaleombrust oprindelse. For det andet var det her, at en berømt årbog blev skrevet. For det tredje blev klostret afløst af slottet Glücksborg, hvorfra den nuværende gren af det danske kongehus stammer. For det fjerde har man indtil 2005 ikke vidst, hvor klostret nøjagtigt var at finde.

Ved Slesvig by fandtes siden (måske) år 1100 et benediktinerkloster, et dobbeltkloster med både munke og nonner. De 'sorte' munke ved dette Skt. Michaelis-kloster førte hen mod slutningen af 1100-tallet et syndigt leben med vin, sang og kvinder (ifølge en krønike skrevet 1289 af en konkurrent, en 'hvid' cisterciensermunk). Biskop Valdemar I af Slesvig flyttede resolut munkene til sit gods Guldholm ved Langsee ca. syv km nord for Slesvig by. Her oprettede han i 1192 et nyt kloster, som også blev befolket med 'hvide' munke fra cistercienserklosteret Esrum. Munkene kunne øjensynligt ikke forliges, og de sorte munke vandrede tilbage til Slesvig. Da de krævede deres tidligere gods, som nu var tillagt Guldholm-klostret,

kom det til stridigheder med munkene i Guldholm. Det gik øjensynligt til yderligheder med fysisk vold, og sagen blev indklaget for paven. Biskop Omer af Ribe og abbed Vilhelm af Æbelholt blev udpeget til at afgøre sagen, og deres dom faldt ud til fordel for cistercienserne i Guldholm.

Munkene blev dog ikke længe i Guldholm. Allerede 1210 flyttede klostret til Ryd ca. ti km øst for Flensborg, tæt ved Flensborg Fjord. Grunden til flytningen vides ikke. Stedet her var kendt som *rus regis*, der betyder Kongsmark eller Kongstrydning. Det var formentlig et kongeligt gods og giveren således antagelig kong Valdemar II Sejr. Her blev Ryd Klosters årbog til. Den er en vigtig kilde til dansk middelalderhistorie frem til 1288.

Ved reformationen blev klostret med bygninger og gods inddraget under den danske krone. Som klostergods tilfaldt det ved hertugdømmernes deling i 1544 hertug Hans den Ældre af Haderslev. I 1581 fik hertug Hans den Yngre af Sønderborg klosterbygninger og -gods. Han lod klosterbygningerne nedrive. I stedet opførtes et prægtigt slot, formet som tre parallelle sammenbyggede huse med fire markante hjørnetårne. Slotsbyggeriet stod på 1583-87 under ledelse af Nikolaus Karies. Ved opstemning af et vandløb kom slottet til at ligge ude i en sø.

Nu var klosterstedet skjult på søens bund, under 1-2 m vand. Efterhånd-

en blev klostrets nøjagtige beliggenhed glemt. Mange og forskellige gisninger er i tidens løb blevet fremsat, bl.a. på grundlag af iagttagelser ved lejligheder, hvor søen var tømt for vand, således 1700/1710, 1763, 1936, 1961-62, 1969 og 1981. Spredte fund af bl.a. grave, teglbyggede mure og gulve, vandledninger af udhulede træstammer og jernslagge lod sig tilsyneladende ikke indordne i et mønster svarende til et kloster.

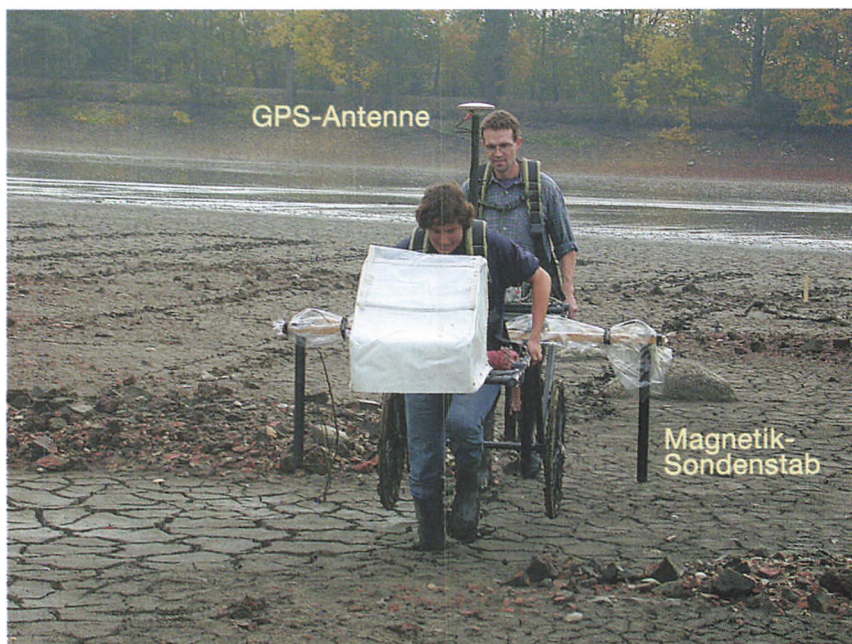
I 2005 var søen igen tømt for vand, denne gang på grund af reparation af sluseværker. I samarbejde med arkæologer fra Slesvig gennemførte Institut for Geovidenskab (geofysisk afdeling) ved universitetet i Kiel en geomagnetisk undersøgelse af en del af søbunden, kombineret med en undersøgelse med georadar.

I løbet af kort tid var klostret loka-

liseret mellem 50 og 100 m nordvest for slottet. Ikke blot var klostrets nøjagtige position nu fastlagt. Også omrids af de enkelte bygninger i klosteranlægget trådte frem ved denne geofysiske prospektion. Efter endt databehandling kunne nu tegnes tydelige omrids af klostrets kirke, en stor del af klostrets østfløj og korsgang såvel som nogle bygninger øst for østfløjen samt en mur omkring en formodet kirkegård nord for kirken. Et forbløffende resultat opnået uden et spadestik.

Omtegning af de geofysiske måledata viser fundamenter fra bygninger, som ikke nødvendigvis alle tilhører klostertiden. Man må regne med mulighed for byggeaktivitet i de ca. 40 år, som forløb fra reformationen til klostrets nedrivning. Især passer bygningen ved kirkens NV-hjørne

Geomagnetisk måleudstyr i aktion. Efter DenkMal 1/2006.

ikke ind i sædvanlige grundplaner for cistercienserklostre. Bygningerne øst for østfløjen er måske heller ikke alle fra klostertiden. I tilsvarende område kunne cistercienserklostre af og til rumme munkenes sygehus og abbedens bolig.

Omridset af den korsformede kirke viser tydeligt et kor mod øst, et tværskib med kapeller mod øst på hver side af koret og et tredelt langskib mod vest. Ved korets sydside ses to kapeller, og uden tvivl har der også være to kapeller ved korets nordside. Kor og kapeller har ikke buede, men lige mure mod øst. Formen med lige afsluttet kor og to gange to lige afsluttede kapeller på tværskibets østside er typisk for et stort antal cistercienserkirker i 1100- og 1200-tallet. Alle danske cistercienserkirker, hvor planen for kor og østkapeller er

kendt, havde oprindeligt formen med lige afsluttet kor og to gange to lige afsluttede kapeller på tværskibets østside eller var planlagt med denne form. Det er den hyppigst forekommende form blandt alle cistercienserkirkernes anordninger af kor og østkapeller, og den blev benyttet i Danmark gennem et århundrede ved kirkebyggeriernes påbegyndelse: Herrevad i 1150'erne, Sorø i 1160'erne, Vitskøl i 1170'erne, Løgum ca. 1225, Øm måske omkring 1225, Holme (Brahetrolleborg) omkring 1250.

At kirken i Ryd Kloster havde denne form, er således helt i overensstemmelse med de øvrige danske cistercienserkirker. Kirken som helhed er af Fontenay-typen, der er opkaldt efter det østfranske Fontenay-kloster, hvis kirke er bygget ca. 1140.

Som en bemærkelsesværdig detalje

Udstyr til måling med georadar. Efter DenkMal 1/2006.

ved kirken i Ryd kan nævnes en tilbygning i vinklen mellem tværskib og nordre sideskib. Tilbygningen minder om tilsvarende placerede kapeller ved kirkerne i Sorø og Løgumkloster.

Data fra målingerne kan også omsettes til en skematiseret plan, der omfatter kirke, del af østfløj samt korsgang. Indarbejder man samtidig den viden, der findes, om placering af døre i andre cistercienserklostre, bliver planen til et rekonstruktionsforslag, hvor østfløjen i Ryd frembyder særlig interessante forhold. Cistercienserklostrene har været genstand for intensiv forskning gennem det sidste halve århundrede. Oftest er det muligt at bestemme funktionen af de enkelte rum i klosterfløjene, idet klostre til en vis grad følger et standardiseret skema, en 'normal' plan.

I Ryd Klosters østfløj synes der at være fire klart afgrænsede rum samt en fortsættelse af ubestemmelig art

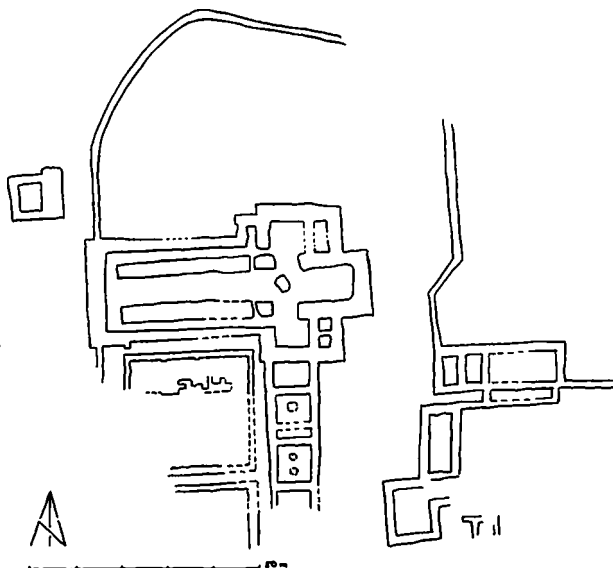
mod syd. Et forslag til funktionsbestemmelse af de fire rum kunne være følgende, regnet fra nord mod syd: 1) sakristi, 2) kapitelsal, 3) gennemgang fra korsgang til området øst for østfløj, 4) munkenes arbejds- og studeresal.

Rum (1) er imidlertid med ca. 8 x 6 m omtrent af dobbelt størrelse i forhold til det 'normale'. Dette rum har måske været opdelt med skillevægge, der ikke har vist sig ved de geofysiske målinger (sådan som det var tilfældet ved de nordre tværskibskapeller).

Også det næstfølgende rum (2) synes at være af 'unormal' størrelse. Det måler kun ca. 8 x 7 m og har kun én midtersøjle, der har båret rummets hvælvinger. Klostrenes kapitelsale har gerne to og langt hyppigst fire hvælvingsbærende søjler.

Det følgende rum (3) kan tænkes at være det gennemgangsrum, som forbandt korsgangen med området mod øst, hvor abbedbolig og sygehus måske fandtes.

Ryd Kloster med kirke, del af klostergård med korsgang, dele af øst-, syd- og vestfløje. Omtegning af geofysiske målinger. Tegning: Heiko K.L. Schulze. Efter DenkMal 1/2006.

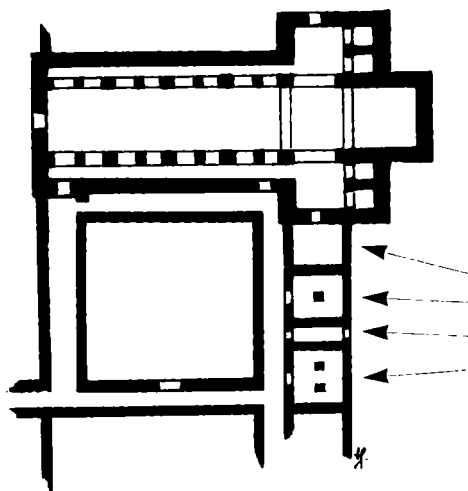

Det sidste klart afgrænsede rum (4) er også i 'understørrelse' i forhold til de fleste andre klostre. Med ca. 8 x 8 m har der kun været beskedent gulvareal til rådighed for arbejde og studier, når yderligere to søjler har optaget plads.

Det sydligste uafsluttede og funktionsubestemmelige rum har antagelig strakt sig (mindst) så langt mod syd, at østfløjens gavlmur har flugtet med sydfløjens sydmur.

Det mest bemærkelsesværdige ved Ryd Klosters østfløj er, at der ikke synes at være plads til den trappe, som forbandt korsgangen med fløjens overetage (med munkenes sovesal). Denne trappe findes 'normalt' i nærheden af gennemgangsrummet (3), oftest mellem dette rum og kapitelsalen (2). I Ryd har denne trappe måske befundet sig i en del af det uafsluttede rum, eventuelt i den antydede fortsættelse af østre korsgang (en reel fortsættelse ville være meget usædvanlig).

Man kunne foreslå, at rum (1) var opdelt som vist på følgende alternative rekonstruktion:

Nærmest kirken findes i nogle tilfælde dels et sakristi med adgang fra kirken, dels et 'skab' (på latin *armarium*) dvs. et rum til bøger, med adgang fra korsgangen. En sådan opdeling, der synes at have været almindelig i cistercienserordenens ældre tid, findes bl.a. i Sorø, Haina ved Kassel, Mariental ved Braunschweig, Kappel ved Zürich. I Løgum og mange andre klostre er disse to rum smeltet sammen.

Inden for det store rum (1) i Ryd er der plads til et rum, som i nogle klostre findes mellem sakristi/armarium og kapitelsal. Det findes bl.a. i klostrene i Løgum og Øm. Det kaldes ofte bibliotek, men det er i hvert fald ikke dækkende for rummets oprindelige funktion. I cistercienserordenens sædvanebestemmelser er nævnt et rum som *auditoriet ved kapitelsalen*. Det var det rum, hvor munkene påhørte priorens beskeder bl.a. om dagens arbejdsopgaver. Dette *auditorium* (egentlig høresal), der også kaldes *parlatorium* (egentlig talerum hvor prioren kunne tale til munke), findes ikke som særskilt rum i alle klostre. Hvor det mangler, har gennemgangsrummet haft denne funktion. Når det forekommer som særskilt rum, findes det oftest syd for

Rekonstruktionsforslag. Tilbygning ved nordre sideskib er ikke medtaget. Efter DenkMal 1/2006.

- (1) Sakristi.
- (2) Kapitelsalen.
- (3) Gennemgangsrum.
- (4) Arbejds- og studeresal.

kapitelsalen, men der er også en del eksempler svarende til Løgum og Øm: Herrevad (Sverige), Chorin, Doberlug, Eldena, Georgenthal, Lehnin og Otterberg (Tyskland), Marienwalde (Polen), Preuilly (Frankrig) samt Dunbrody og Graiguenamanagh (Irland).

Af rekonstruktionstegningen kan man udlede omtrentlige mål, der giver en forestilling om klostret. Kirken er udvendig ca. 63 m lang (L). Læng-

den af skibet (SK) er 38 m. Kirkens bredde over tværskibene (BT) er ca. 31,5 m. Bredden over langskibet (BS) er ca. 22 m. Bredden af østfløjen (BØ) er ca. 10 m. Længden af nordre korsgang (N) er ca. 35 m og af østre korsgang (Ø) ca. 32 m.

Disse omtrentlige mål kan danne grundlag for sammenligning med danske cistercienserklostre. Kirkens størrelsesforhold fremgår af følgende tabeller:

Længde total - L

Sorø	70,6 m
Ryd	63 m
Vitskøl	55 m
Løgum	44 m
Øm	41 m
Holme	33 m

Længde af skib - SK

Sorø	48 m
Ryd	38 m
Løgum	21 m
Vitskøl	18 m
Øm	12 m

Bredde over tværskib - BT

Øm	41 m
Vitskøl	40 m
Sorø	33,4 m
Holme	33 m
Løgum	32 m
Ryd	31,5 m

Bredde af langskib - BS

Vitskøl	27 m
Tvis	24 m
Øm	24 m
Sorø	23,6 m
Holme	23 m
Løgum	22 m
Ryd	22 m

Man ser, at kirken i Ryd med hensyn til total længde er mindre end Sorø, men længere end de øvrige. Disse sidste er imidlertid kun torsoer, der aldrig blev færdigbygget til 'normal' længde af skibet. Længden af skibet er i Ryd ca. 38 m, hvilket harmonerer særdeles godt med, at gennemsnittet af 303 cistercienserkirker er 38,3 m (Sterum 2010, side 156). Med hensyn til kirkens breddemål rangerer Ryd blandt de smalleste.

Også med hensyn til bredden af østfløjen hører Ryd til blandt de smalleste. Størrelsen af et klosteranlæg som en helhed bestående af fire fløje kan udtrykkes ved hjælp af det areal, som fløjene omsluttede. Efter som dette areal er rektangulært (eller dog meget nær rektangulært), er dette areal lig produktet af korsgangenes længder. Arealet i Ryd synes at vise, at her er tale om et cistercienserkloster af middelstørrelse.

Bredde af østfløj - BØ

Esrum	16 m
Vitskøl	14 m
Øm	12 m
Sorø	11,7 m
Løgum	11,6 m
Tvis	10,8 m
Ryd	10 m
Holme	9,9 m

Areal omsluttet af fløjene

Løgum	1.155 m ²
Vitskøl	1.147 m ²
Ryd	1.120 m²
Holme	1.030 m ²
Øm	960 m ²

Længde af nordre korsgang - N

Ryd	35 m
Løgum	33 m
Vitskøl	31 m
Øm	31 m
Holme	27,8 m

Længde af østre korsgang - Ø

Vitskøl	37 m
Holme	37 m
Løgum	34,8 m
Ryd	32 m
Øm	31 m

Ud over disse anslåede mål fra rekonstruktionstegningen giver den geofysiske prospektion ikke mange informationer angående Ryd Kloster. De yderst interessante spørgsmål om f.eks. klosterkompleksets samlede udstrækning, bygningernes fremtoning i højden og bygningernes datering må afvente heldige fund ved regulære udgravninger. Der vil være de allerstørste forventninger til resultaterne af undersøgelser i tomten af et cistercienserkloster, som har henligget stort set urørt siden 1587. Et objekt med helt unik bevaringstilstand venter på udgravning. Indtil da må man glæde sig over et smukt resultat opnået uden den ødelæggelse, som en udgravning også er. ■

Litteratur

Schulze, Heiko K.L.: Die Bauten des Rudeklosters in Glücksburg im 13. Jahrhundert. Zur Architektur der Zisterzienser in Norddeutschland. I: *DenkMal! Zeitschrift für Denkmalpflege in Schleswig-Holstein*, Jahrg. 13, 2006, side 40-48.
Sterum, Niels T.: *Løgum - kloster, slot og by. Pionerer i 'ødemarken'*. Museum Sønderjylland, Haderslev 2010.

Kampen for og om folkestyret i Sønderjylland i perioden 1933 til 1939

- og hvor placerede de tre sønderjyske grundtvigske højskoler sig?

Af Helge C. Jacobsen

Hvilket syn havde de tre sønderjyske højskoler, Danebod, Rønshoved og Rødding på demokrati og folkestyre i 1930'erne? Helge C. Jacobsen har set på højskolernes årsskrifter i perioden.

EN GENLÆSNING AF en række bøger om forholdene i Danmark i perioden 1933 til 1939 gav mig lyst til at undersøge, hvor de tre grundtvigske højskoler i Sønderjylland, Danebod, Rønshoved og Rødding placerede sig i kampen for og om folkestyret.

I trediverne var det danske demokrati og folkestyre udsat for både ydre og indre trusler. Den ydre trussel kom fra syd, hvor store dele af den tyske befolkning specielt i Slesvig-Holsten i samklang med flertallet af det tyske mindretal i Nordslesvig aldrig havde anerkendt grænsedragningen mellem Danmark og Tyskland i 1920, selvom den var et resultat af en folkeafstemning. Man ønskede fra tysk side en grænserrevision. Dette krav blev meget kraftigt artikuleret i slesvig-holstenske kredse efter nazisternes overtagelse af magten i 1933. Man skal erindre sig, at i Sydslesvig fik NSDAP ved valget til den tyske rigsdag i 1933 en tilslutning på 64%. Intet andet sted i Tyskland opnåede nazisterne så kraftig en tilslutning.

De indre trusler mod det danske demokrati og folkestyre i trediverne var dels af formel partipolitisk karakter

dels i form af antiparlamentarisk agitation med udspring i bevægelser, organisationer og fremtrædende enkeltpersoner.

På landsbasis var der Danmarks Kommunistiske Parti og forskellige nazistiske partier ligesom i Sønderjylland det tyske mindretals organisation efter nazificeringen. De havde til formål enten ad parlamentarisk vej eller gennem revolution at afskaffe demokratiet for at erstatte det med proletarisk diktatur eller førerdiktatur. Nogen reel trussel nåede disse partier ikke at blive, da tilslutningen til dem var særdeles beskedet. Ved folketingsvalget i 1935 fik DNSAP 4,4% af stemmerne i Sønderjylland mod 1% i resten af landet, og det tyske mindretal opnåede 15,5%.

Dansk Samling, der blev dannet i 1936 af Arne Sørensen sammen med en række fremtrædende højskolefolk, ønskede også at afskaffe folkestyret i form af parlamentarisme. Man ville i Dansk Samling gå 'en tredje vej', der byggede på tankegods fra både højre og venstre i det politiske liv. Partiet var stærkt forankret i en grundtvigianisme, der betonedede samling om et dansk-kristent nationalt fællesskab. Partiets program havde et stærkt korporativt præg og ønske om direkte valg af en førsteminister, der ikke var underlagt partiernes kontrol. Samfundsidealet var en slags stændersam-

fund, hvor magtens tredeling reelt var sat ud af kraft. Heller ikke Dansk Samfund fik mere end beskeden tilslutning uden for højskolen og kirkelige kredse.

Landbrugernes Sammenslutning (LS), der på grund af landbrugets økonomisk og erhvervmæssig trængte situation organiserede en meget stor procentdel af de danske bønder specielt i Sønderjylland, var i stærk opposition til de traditionelle landboforeninger og til folkestyret i almindelighed. Et af resultaterne af LS' arbejde var etableringen af det stærkt demokratikritiske parti, Det Frie Folkeparti, fra 1939 med navnet Bondepartiet. Dette parti opnåede også kun minimal tilslutning.

Mange steder uden for de nævnte parti- og organisationskredse blev der

formuleret antiparlamentariske holdninger jævnligt kombineret med synspunkter, der udtrykte sympati med nazismen og fascismen eller med personerne Hitler og Mussolini. De to mest fremtrædende talsmænd for sådanne synspunkter var forfatteren og præsten Kaj Munk og forstanderen på Ollerup Idrætshøjskole Niels Bukh. I årene 1933 - 1935 kunne man også i Flensborg Avis ane stor sympati for nazistisk tankegods, når man læste redaktør Ernst Christiansens og journalist Jacob Kronikas artikler. De kom begge på andre tanker, da det efter få år gik op for dem, hvad nazismen reelt var for en størrelse.

Lige så nemt det er at måle tilslutningen til organiserede partier og organisationer, lige så vanskeligt er det

Opbakningen i Sønderjylland bag forsvaret af grænsen var stor, men hvorledes forholdt det sig med opbakningen bag demokratiet på de sønderjyske højskoler i 1930'erne? Billedet er fra Det Unge Grænseværns stævne på Dybbøl i 1933.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

at måle offentlighedens sympati for de synspunkter som Kaj Munk, Niels Bukh og til dels Flensborg Avis formulerede. Når man iagttager disse personers og avisens popularitet, må de have haft klangbund.

I Sønderjylland var man i meget brede kredse særdeles påvirket af den ydre trussel rettet mod grænsen og dansk suverænitet. Derimod blev den indre trussel mod demokrati, folkestyre og parlamentarisme negligeret og ikke taget alvorligt, eller også havde man ikke særlig megen lyst til at forsvare det aktuelle folkestyre med socialdemokratiet og de radikale i regeringen. Rigtig mange borgerlige og liberale var modstandere af den gryende velfærdsstat, ligesom man var modstandere af regeringens sikkerheds- og forsvarspolitik.

På den yderste nationale højrefløj

samlede man sig til værn om Gud, konge og fædreland, men ikke nødvendigvis om det parlamentariske demokrati. Det gjaldt for eksempel for Konservativ Ungdom i Sønderjylland. KU stod dog ikke stærkt i Sønderjylland. Det blev dog en sønderjysk KU'er, Bjørn Svensson fra Haderslev, der i 1933 på opfordring fra den konservative leder John Christmas Møller skrev en saglig, kritisk gennemgang af nazisternes program. Nazismen blev totalt afvist, og skriftet fik stor betydning for sikring af et demokratisk sindelag i det konservative parti.

Oprettelsen af organisationen Grænsesoggenes Danske Samfund i efteråret 1933 var en kraftig manifestation i modstanden mod krav om grænserevision og i kampen mod styrkelse af det nazificerede tyske mindretal og nazisternes fremtrængen i grænselan-

Rønshoved Højskole blev etableret i 1921 af Aage Møller (1885-1978), som drev den frem til 1941, hvor han solgte skolen til Hans Haarder.

Foto: Museum Sønderjylland, ISL-Lokalhistorie.

det. Et egentligt forsvar for demokrati og folkestyre blev ikke formuleret, men i praksis arbejdede Danske Samfund til gunst for de politiske partier, der stod for demokratiet. En særlig kraftig indsats gjorde Danske Samfund sammen med Det Unge Grænseværn for, at sønderjyske vælgere ved folketingsvalget i 1939 skulle stemme på danske demokratiske partier.

Organisationen Det Unge Grænseværn blev etableret i 1933. DUG udviklede sig til en særdeles slagkraftig organisation, der samlede tusindvis af medlemmer i Sønderjylland og nord for Kongeåen. DUG arrangerede i 1933 og i årene derefter store folkelige møder forskellige steder i Sønderjylland med op til 40.000 deltagere. Målsætningen for organisationen var alene at forhindre en grænserevision. De indre trusler beskæftigede DUG sig formelt ikke med. I de foreløbige vedtægter af 20. september 1933 lyder formålsparagraffen således: "DUG er en sammenslutning af dansk ungdom til fælles værn om dansk-nordisk ånds- og kulturliv i grænselandet". Der stod intet om forsvar mod grænserevision, men organisationens praksis viste klart, at det var opgaven. Der stod heller ikke noget om demokrati og folkestyre, der var truet. Kampen for demokrati var ikke DUGs eksplicitte opgave. Alligevel betød DUGs virke, at demokratiet blev stærkere. Som nævnt gik DUG kraftigt ind i arbejdet for en styrkelse af de demokratiske partier ved valget i 1939. Der er ingen tvivl om, at denne indsats var medvirkende til, at nazisterne og hjemmetyskerne kun fik en meget begrænset tilslutning på henholdsvis 4.474 og 15.016 stemmer, hvilket kun var en lille fremgang i forhold til valget i 1935.

Arbejderbevægelsen i Sønderjylland følte sig stærkt truet og formulerede åbent bekymring for både den ydre og den indre trussel. Den 17. april 1933 afholdt bevægelsen et stort møde i Tinglev, hvor dens ledende sønderjyske medlemmer stærkt advarede mod truslen fra syd om grænserevision og mod angrebene på de demokratiske værdier. På mødet vedtog man en kraftig resolution mod det nazistiske stormløb, og de tysksindede arbejdere blev opfordret til at slutte op om Socialdemokratiet og gå i samarbejde i kampen mod den nye fare.

Hvor placerede de tre grundtvigske højskoler sig?

Der var i trediveerne tre sønderjyske grundtvigske højskoler: Danebod, Rønshoved og Rødding. De samlede hvert år et vinter- og et sommerhold. Eleverne kom hovedsageligt fra landsogne og havde næsten alle på en eller anden måde tilknytning til landbruget. De kom fra alle egne af landet, men Sønderjylland var overrepræsenteret.

Højskolerne påvirkede på flere måder samfundslivet og opinionen i Sønderjylland. De tre væsentligste var undervisning af eleverne, udsendelse af årsskrifter til tidligere elever og til højskolens venner samt forstanderens og lærernes foredragsvirksomhed i sønderjyske ungdoms- og foredragsforeninger.

Højskolerne anvendte ikke undervisningsplaner, så det er umuligt at finde materiale om undervisningens indhold på skolerne. Det er ligeledes vanskeligt at finde manuskripter og referater fra foredragsvirksomheden. Men i årsskrifterne er der en lang række artikler skrevet af forstanderne,

lærerne, højskolernes venner og tidligere elever. Endvidere rummer årsskrifterne en redegørelse for årets gang på den enkelte skole. Jeg tillader mig at gå ud fra, at årsskrifterne afspejler den enkelte højskoles virke og holdninger. Årsskrifterne er redigeret af forstanderne, og på den tid bestemte forstanderen suverænt på sin egen skole.

Danebod Højskole på Als, hvor forstanderen i trediverne hed Frede Terkelsen, udgav hvert år et skrift på ca. 100 sider. Langt de fleste artikler i perioden 1933-1939 handler om grundtvigsk kristendomsforståelse, rejsebeskrivelse, personalia og tilsvarende. Artikler om politik, demokrati og folkestyre er der kun få af.

I årgang 1933 skriver Johs. Birkedal Nielsen en artikel på seks sider, hvori han gør rede for højskolens ansvar for at udvikle og uddanne det enkelte menneske, så det kan gå aktivt ind i den politiske proces for at tage vare på samfundet, men højskolen skal ikke selv tage politisk stilling eller tage stilling til styreform. Indirekte kan denne artikel kun læses som en opbakning til folkestyre og demokrati.

Først i årgang 1936, hvor Frede Terkelsen i en artikel på to sider om skolesyn advarer kraftigt mod tysk nazistisk og russisk kommunistisk undervisningsform kom der en opbakning til folkestyret.

I årgang 1939 skriver Johs. Andersen i en artikel på syv sider om rødderne til det danske frihedssyn. Han afviser den franske revolution og menneskerettighederne som kilde. Inspirationen fra Frankrig er unordisk og ikke brugbar, i stedet skal kilderne hentes i den gamle nordiske hedenske fortid og i det grundtvigske frihedssyn.

Intet sted i årsskriftet kan man finde

noget om, at foredragsvirksomhed og undervisning har beskæftiget sig med folkestyre og demokrati. På Danebod fejrede man næsten hvert år Norges nationaldag den 17. maj. Enkelte år har man også fejret Grundlovsdag den 5. juni, men altid med fest og underholdning og sjældent med foredrag.

Men truslen fra syd om grænserevision fylder meget i årsskriftet. Kampen mod denne trussel skulle føres gennem styrkelse af det enkelte menneske ved, at dette går ind i et stort fællesskab, hvor man henter inspiration i den nordiske mytologi, den nordiske/danske historie, nordiske traditioner samt i grundtvigsk kristendomsforståelse. Danskerne, herunder sønderjyderne, skal stå samlet ved at lægge hverdagens politik og samfundsdiskussion til side for i stedet at samles om nordiske/kristne åndsværdier, uden disse defineres nærmere.

Ingen steder udtrykkes der sympati for nazismen. Kun et enkelt sted anbefales det parlamentariske demokrati, men flere steder omtales samme styreform med let skjult skepsis.

Rønshoved ved Flensborg Fjord med Aage Møller som forstander betegnede sig selv som grænehøjskolen. Højskolens selvpfattelse var, at den skulle forsvare danskheden i Nord- og Sydslesvig mod tyskerne.

Også Rønshoved Højskole udgav hvert år et årsskrift på ca. 70 sider. Årsskriftet var bygget op på samme måde som Danebods og rummede stort set samme slags artikler. Også her var der mange artikler, der beskæftigede sig med truslen fra syd. Og opfordringen til kamp mod denne trussel fik samme udformning som Danebods. Også i Rønshoveds årsskrift er der kun få artikler, der beskæftiger sig med politik m.m.

I årgang 1933 skriver Aage Møller en artikel på godt fire sider om nazismen i Tyskland. Den omtales meget positivt, selvom forstanderen understreger, at han ikke er nazist, men grundtvigianer.

I samme årgang beskæftiger M. P. Ejerslev sig i en artikel på ti sider med grænselandets situation. I artiklen omtales den tyske nazisme positivt og det danske folkestyre negativt. Ejerslev appellerer dels til national samling for at forsvare grænsen dels til, at de to folk af samme race kan samarbejde og mødes ved grænsen i tillid og ikke i evindelig mistro og plebejisk hån.

I samme årgang skriver Frede Bording en artikel på ti sider om arv og race. Det er en banal gennemgang af arvelighedslæren, men sidst i artiklen sætter FB lighedstegn mellem individ og folk. Han skriver bl.a. "Racen er det bestandige, det faste i folket, det, der nedarves fra slægt til slægt, uforanderligt. Derfor kan en kineser aldrig blive til en dansker, hvor gerne han måske end ville det; han kan rimeligvis ikke engang forstå det danske. Racerne er nemlig ikke alene legemlig forskellig, men i høj grad udrustet med forskellige sjælelige egenskaber".

I en artikel i årgang 1934 skriver forstanderens ægtefælle Julie Møller, at der ikke er grundlag for at tillægge Rønshoved Højskole nazistiske tendenser. Skolen er den samme og har

den samme holdning som tidligere.

En tidligere elev, sydslesvigeren Hans Ronald Jørgensen, fortæller i et brev gengivet i årgang 1936 om forholdene i den tyske arbejdslejr, hvori han opholder sig. Hans tilgang er positiv, og han slutter brevet således: "Man kan stille sig til nazismen, som man vil, men her opdrages en ungdom, der er villig til at gøre en indsats for sit land. Danske kunne lære noget heraf".

I årgang 1937 advarer Aage Møller i en artikel på otte sider kraftigt og entydigt mod diktaturet som styreform, som han anser for en form for sygdom. Han viser dog ikke hen til demokratiet, men til kærlighedens lov som åndelig grundlov for menneskeliv og folkeliv.

I årgang 1938 skriver Anders Nørsgaard om Norden og demokratiet. Anders Nørsgaard har ikke høje tanker om demokratiet som styreform. Han skriver bl.a.: "Det ærgrer mig, når det så tit siges, at det er Nordens egenart at

Foto: Hege Krempin. Museum Sønderjylland. ISL-Lokalhistorie.

Forstander Hans Lund, Rødding Højskole, var den eneste af de sønderjyske højskoleforstandere, der klart og tydeligt tog afstand fra totalitære tendenser i det danske samfund.

være demokratisk, og at det skal være Nordens opgave at værne om det demokrati, som indførtes ude fra den fremmede verden med liberalismen i forrige århundrede”.

I 1939 sendte Hans Ronald Jørgensen, der i mellemtiden var blevet indkaldt til Værnemagten, et brev til årsskriftet. I brevet bebrejder HRJ Aage Møller, at denne i 1934 ikke havde støttet og beholdt højskolelærer M. E. Ejerslev, der dengang måtte forlade Rønshoved Højskole, fordi han var erklæret nazist. I brevet nævner HRJ også en række personer og grupper, f.eks. Kaj Munk, Valdemar Rørdam, Grænsforeningen, ingeniørerne, skibsrederne, som Danmark kan være stolt af. Samtidig tager han i brevet direkte afstand fra den i Danmark førte politik og indirekte fra det liberale demokrati.

Der er intet i årsskrifternes beretninger, der antyder en positiv holdning til folkestyret, og der er ingen omtale af, at Grundlovsdag fejres.

I de første år efter Hitlers magtovertagelse i Tyskland bliver nazismen omtalt i positive vendinger, senere afvises diktaturet som styreform. Den politiske holdning er national konservativ. Der ønskes en national vækkelse ikke for at fremme demokratiet, men for at fremme frihed. Inspirationen skal hentes i den nordiske mytologi, grundtvigsk kristendom og en nationalistisk danmarkshistorie.

På Danmarks ældste højskole, Rødding Højskole, hvor historikeren Hans Lund var forstander i trediverne, var tonen og holdningen helt anderledes. Røddings årsskrift lignede de to andre i opbygning og indhold. Der var også i Røddings årsskrifter kun få artikler, der beskæftigede sig med politik, demokrati og folkestyre. Hvert årsskrift

var på ca. 100 sider.

I 1933 skriver Hans Lund en artikel på ti sider om “Frihedens arv”. Denne artikel er en klar tilslutning til demokratiet specielt i den udformning, som HL definerer som “den klassiske angelsaksiske liberalisme”. Det er tydeligt, at HL går ind for den liberale minimalstat.

I 1934 gentager Hans Lund på ni sider forsvaret for folkestyret i form af minimalstaten. Han er kritisk over for den udvikling af demokratiet, som han oplever det med de radikale og socialdemokraterne som regeringsbærende, men han er samtidig afvisende overfor fåmands- og enevoldsstyre.

I 1936 skriver Hans Skovgaard i en artikel på seks sider om kommunismen som verdensfare. I artiklen advarer HS både mod kommunisme og nazisme.

I 1937 omtales Grundlovsdag for første gang. Den blev fejret bl.a. med taler.

I en artikel i 1938 skriver Hans Skovgaard om nationalfølelse og nationalisme. I artiklen argumenteres der positivt, men dog implicit for nordisk frihed og demokrati.

I 1939 skriver Hans Lund i en artikel på ti sider om “Danmark i krigens skygge”. I artiklen formulerer HL, at eneste vej for Danmark er demokrati og folkestyre. I 1939 fejres Grundlovsdag med taler og fest.

Den ydre trussel i form af tyskernes krav om grænserevision omtales meget lidt, dog af Arne Fog Petersen i en artikel i 1939.

Når man skal vurdere de tre højskoleholders holdninger, må man tage deres position og historie i betragtning. Danebod Højskole ved Fynshav på Als

blev etableret i 1920 efter Genforeningen af syv lokale bønder, der via tegning af 387 andele i lokalområdet købte en gård og fik overtalt en præst til at blive forstander. Højskolens primære formål var "at være til gavn og glæde for de elever, der valgte at gøre Danebod til deres højskole - og til gavn og glæde for den egn, der gennem tro på sagen, offervilje og aktivt medarbejde muliggjorde skolens arbejde".

Skolens daglige virke var dermed dybt forankret i nærområdets kulturelle og åndelige liv. At skolen derfor lagde megen vægt på udbredelse af grundtvigsk kristendomsforståelse, dansk nationalfølelse, grænselandskamp m.m. er meget forståeligt. Forankringen i nærområdet og formålsformuleringen sikrede også skolen mod direkte antiparlamentarisk smitte, men appellerede heller ikke til åbent at sikre elevernes positive holdning til demokratiet.

Rønshoved Højskole ved Flensborg Fjord blev også etableret efter Genforeningen, men først i 1921.

Grundlæggeren var Aage Møller, der etablerede skolen for egne midler. Han følte sig kaldet af Gud til at drive højskole i grænselandet. Aage Møller havde ingen formel uddannelse, men var blevet skolet gennem højskoleophold og selvstudier. Aage Møller kaldte sin højskole for grænsehøjskolen. Den skulle virke som et forsvar for danskhed i Nord- og Sydslesvig, og den skulle gerne medvirke til, at Danmark på et eller andet tidspunkt fik hele Slesvig indlemmet på trods af folkeafstemningen i 1920. Skolen skulle

endvidere virke til vækkelse af den danske ungdom via forkyndelse af grundtvigsk kristendom og indgående kendskab til den nordiske mytologi og romantisk/nationalistisk danmarksg og nordisk historie. Det urbaniserede og industrialiserede samfund var den største trussel mod ungdommens sunde udvikling. Et sådant menneske- og samfundssyn kombineret med stærk mistro til demokrati og folkestyre samt manglende rodfæste i lokal kultur udgjorde et meget svagt forsvarsværk mod fascisme og nazisme, som Aage Møller med Rønshoved Højskole ikke kunne stå imod.

Rødning Højskole blev etableret i 1844 som Danmarks første højskole. I den preussiske periode fra 1864 til 1920 flyttede den til Askov. I 1920 blev den genetableret i Rødning. Formålet med højskoledriften i Rødning efter 1920 var klassisk højskoledannelse og uddannelse. Højskoleånden i Rødning var dybt præget af landbo-kulturen og grundtvigsk kristendom, men rummede ingen angst for by- og industrikultur, ligesom skolen værdsatte uddannelse i bred forstand. Højskoleforstanderen fra midten af tyverne var den universitetsuddannede historiker Hans Lund. På højskolen værdsatte man, men dyrkede ikke nationalfølelse. Den baggrund gjorde, at man på Rødning Højskole med Hans Lund i spidsen på intet tidspunkt følte sig tiltrukket af udemokratiske ideologier som f. eks. nazisme, men tog stærkt afstand fra den. I Rødning argumenterede man for den demokratiske liberale minimalstat. ■

Højt til Himlen - et egnsspilsprojekt med historisk perspektiv

Af Lauge Jepsen

Siden opførelsen af det første egnsspil under fællestitlen Højt til Himlen i 1999 er det blevet til ti egnsspil. Medinitiativtager og formand for bestyrelsen bag Højt til Himlen, fortæller her om tankerne og historien bag de populære egnsspil.

Sådan begyndte det

EGNSSPIL PÅ DEN SØNDERJYSKE vester-egn er blevet til en årligt tilbagevendende begivenhed. Efterhånden er det blevet til ti spil, der hvert år har engageret omkring 100 medvirkende og tiltrukket 1.500-2.000 tilskuere hver gang.

Det hele startede i 1990'erne, hvor målet oprindeligt slet ikke var egnsspil, men mere en ambition om at udbrede kendskab til egnens historie både for dem, der bor her, men også for den store omverden. Det udviklede sig til en ambition om at forsøge at give dette hjørne af Danmark en kulturhistorisk identitet. Motivationen hertil var affødt af den voldsomme strukturudvikling i samfundet, som gik landdistrikterne imod, og som truede med at udslette deres identitet.

Det var derfor nærliggende at se på, om der var lyspunkter at finde i det lokalhistoriske univers. Lyspunkter, som kunne være en modvægt til de mange negative signaler om befolkningsstilbagegang, for små kommuner, dårlige uddannelsesmuligheder, for lidt erhvervsudvikling osv.

Der blev tænkt højt, i første omgang i Bredebro Lokalhistoriske Forening. Arkivalierne var der, men de samlede støv på hylder og reoler. De fortjente mere opmærksomhed, men hvordan? De gængse medier, så som udgivelse af bøger og hæfter samt foredrag og lysbilleder, var prøvet, uden det fængede tilstrækkeligt. Der måtte vælges et nyt medie og nogle store temaer, som rakte ud over lokalområdet.

Når vi lagde Trøjborg, Randerup og Forballum i forlængelse af hinanden som perler på en snor, havde vi pludselig en kulturakse endda inden for kommunens grænser. En levendegørelse af Peter Rantzaus Trøjborg, Brorsons opvækst og præstevirke i Randerup og Kristen Kolds periode som huslærer i Forballum blev efterhånden til en besættelse. Historierne måtte dramatiseres, og mediet kunne f.eks være egnsspil.

Det store grænsespil på Dybbøl var netop opført i anledning af 75-året for Genforeningen og med stor succes, så vi ilede ned til Anna og Arne Aabenhuis i Gråsten, præsenterede vore tanker og bad om gode råd. Dem fik vi masser af, og tilmed tændte de den begejstring, der skal til, for at noget kan lykkes. Da vort projekt omhandlede fire spil, opfordrede de erfarne teaterfolk os til at forberede det hele omhyggeligt, og der gik en modningsproces i gang, som varede et par år.

Idé og projekt

Der blev nedsat et forretningsudvalg bestående af Uffe Bjerre som næstformand, Vagn Therkel Pedersen som kasserer og Lauge Jepsen som formand. Vi udarbejdede et idégrundlag for projektet, som følger:

- Egnsspillene skulle opføres på åstederne og være god underholdning for et publikum med stor aldersmæssig spredning.
- Det skulle være et folkeligt projekt, hvor alle, der meldte sig, kunne deltage.
- Skuespillerne og hjælperne skulle være amatører.
- Instruktør og dramtiker skulle være professionelle.
- Projektet skulle ikke støttes af det offentlige.
- Billetpriserne skulle være rimelige.
- Der skulle nedsættes et præsidium af seriøse personligheder fra enen.

På det grundlag blev der udarbejdet projektbeskrivelse, vedtægter og budgetter, som er en forudsætning ved ansøgning om sponsormidler. Nu var vi klædt på til at gå i gang. Det var i 1998, og det første spil skulle opføres i den nyrestaurerede lade på Trøjborg i 1999.

Et af de bedste råd fra de erfarne var, at vi skulle forsøge at engagere forfatter Jacob Clausen som dramtiker og Kristian Hald som instruktør til de fire planlagte spil. Begge dele lykkedes. Alligevel var starten som at blive smidt ud fra en flyvemaskine uden at vide, om faldskærmen ville folde sig ud.

Dramatikerens og den røde tråd

Jacob Clausen kastede sig ud i opgaven med stor entusiasme. Han researchede i historisk materiale og kravlede rundt i diverse kirketårne for at se ned på det landskab, hvor hans figu-

Munkenes procession på Sct. Mariæ Dag i Løgum Kloster fra spillet 'Brød og Død i Løgumkloster'.

Foto: Henning Markert.

rer havde levet og virket. Med Peter Rantzau på papiret og Brorson, Kold og Knud Lausten Knudsen i tankerne blev han fra det første spil projektets åndelige mentor og skaberen af begrebet Egnsspillene Højt til Himlen. Det fine ved at fortælle historie gennem teater er, at den korrekte historie kan suppleres med forfatterens kunstneriske frihed til at fortælle om spændende menneskeskæbner i historien. Det kan Jacob Clausen på en måde, så spillet bliver til god og rørende underholdning for publikum i alle aldre. Dramatikerens håndtering af opgaven skabte en rød tråd i de fire spil, der kom til at handle om begreberne 'lov og retfærdighed' - 'det religiøse' - 'oplysning' og 'perioden da demokratiet blev født'.

Lov og retfærdighed eller mangel på samme kom til udtryk i forholdet mellem herremanden og fæstebønderne til Trøjborg i 1500-tallet i stykket 'Alt er forfængelighed'.

Det religiøse blev behandlet i dramaet fra 1700-tallet mellem Brorson og pietismens strenge bud og almuen i Randerup, hvor stykket 'Adam gik i frydens lund' blev opført.

Begrebet oplysning, som Kristen Kold startede med at reformere i 1800-tallet som huslærer i Forballum, var temaet for stykket 'Lys er himlens gave', der blev opført på dette åsted.

'Da demokratiet blev født' i anden halvdel af 1800-tallet var temaet for det sidste af de fire spil. Stykket hed 'De levendes land' og blev opført med selve Trøjborg slotsruin som kulisse.

Med de fire temaer kan man med rette hævde, at spillene udover at være lokalhistorie også blev danmarkshistorie.

Aktørerne

Når egns spil på den måde flytter sig til nye spillesteder hvert år, frigøres der enorme ressourcer i det pågældende lokalområde. Mange vil rigtig gerne være med til at sætte deres hjemstavn på landkortet. I tillæg får amatørerne mulighed for at blive professionelt instrueret i alle skuespillets facetter. Praktiske hjælpere giver gerne en hånd med for at skabe rammerne enten som syngere, sminkekører, kuske eller lyd- og lysfolk. Leverandører af får og lam, køer, kalve, heste, hunde, ja sågar høns mødte op til mange øvninger og forestillinger, så dyrene efterhånden blev fuldgylde skuespillere. Teater under åben himmel giver nogle muligheder, som ikke kan realiseres på en indendørs scene. Naturen under den høje himmel er også en effektiv medspiller og det uanset vejret.

Med Kristian Hald som instruktør lærte alle at begå sig på en scene med den åbenhed og det samspil, som kan tryllebinde et stort publikum. Rhetorik, bevægelse, samspil og fokus udviklede skuespillerne. En række unge har udviklet sikkerhed og selvtillid som en gave for livet.

Afslutning eller pause

Efter de fire spil i Bredebro og omegn i årene 1999-2002 anså forretningsudvalget egns spilsprojektet for afsluttet. Spillene var blevet overværet af ca. 7.000 tilskuere, og alle var glade. Den store tilslutning og de gode sponsorer, der syntes godt om konceptet, sørgede for, at vi endte med et overskud på ca. 90.000 kr. Ifølge vedtægterne skulle dette beløb gives til en fond, der støtter kulturelle aktiviteter på den sønderjyske vesteregion.

Foto: Henning Markert.

Alle aldre har deltaget for at gøre Højt til Himlen til en succes. Her er det en gruppe skoleelever i H.E. Sørensens stykke 'For guld og kejser' om pastor Jacobsen i Skærbæk.

hvilket der ikke var problemer i, men beløbet forblev dog stående nogle år, i fald nogle skulle have lyst til mere teater.

Da kommunalreformen var en realitet, fik vi en ny ide. Hvad med at opføre et egnsspil i hver af de gamle kommuner? Det ville give de "formåede" enheder chancen for at fremføre deres historiske identitet for den nye Tønder Kommune. Måske kunne sådanne egnsspil bidrage til det folkelige fællesskab i den ny stor-kommune.

Tanken blev luftet for de i alt 13 lokalhistoriske foreninger og arkiver, der var i de gamle kommuner. De var begejstrede og skulle nok komme med gode forslag til kulturhistoriske begivenheder, der var egnet til en dramatisering. Præsidiets blev udvidet

med ca. fem medlemmer fra hver af de gamle kommuner, og der blev sammensat en bestyrelse, hvor alle tidligere kommuner var repræsenteret.

Det seksårige teaterprojekt

Med gode erfaringer i bagagen men også med stor ydmyghed gik planlægningen i gang. Vi var nu en ny stærk bestyrelse med rødder i de områder, hvor der skulle spilles egnsspil. Det var spændende, om den begejstring, der havde været om de tidligere egnsspil, kunne overføres til det nye koncept.

Den første kommune, der var klar med et tema, var Nørre Rangstrup, og hvorfor så ikke begynde der. I september 2007 blev scenen sat på voldanlægget Nørrevold i ådalen mellem

Arrild og Roost, hvor handlingen skulle bygge på et folkesagn fra 1300-tallet. Forfatter Sten Kaalø dramatiserede historien til skuespillet 'Udi de grønne enge', og teaterinstruktør Helle Brokjær fra Aarhus instruerede.

På borgen Nørrevold boede en grim herremand, der hed Sapi. Han levede et liv med druk og undertrykkelse af sine omgivelser. Han drog i krig og modtog kong Valdemars anerkendelse. Pesten holdt sit indtog og skabte megen elendighed. To km syd for Nørrevold lå en anden herregård, der hed Søndervold. De to familier kom i strid med hinanden, og på samme nat brændte de hinandens gårde ned og slog hinanden ihjel. Se, det var en rigtig historie, et mesterligt drama omkranset af en storslået scenografi og med deltagelse af adskillige ryttere til hest, en kalv, en hund og et kobbel høns.

Desværre drillede vejret, det var koldt og meget regnfuldt. På spille-tidspunktet var det umuligt at komme ned til spillestedet til fods eller med biler. Store rengjorte grisetrailere forspændt stærke traktorer måtte derfor transportere publikum til og fra Nørrevold, men de tog det med godt humør og syntes, det var en ekstra oplevelse. Der blev i alt kørt 1.600 'grise' til forestillingen.

Nu blev det Højers tur. Her havde man valgt grænsedragningen i Rudbøl i 1920 som tema. Forfatter Jacob Clausen skrev det gribende drama 'Den yderste grænse', og teaterinstruktør Niels Damkjær instruerede.

Det at miste mænd og sønner i krig var lige svært for danske og tyske. I kampen mod stormfloder og fattigdom var gode naboer, der kunne stå hinanden bi, vigtigere end nationale holdninger. Verdens mest mærkelige

Kniplingskræmmer Wulff og hans datter fra spillet 'Kniplingedrømme', 2010 i Bredebro.

Foto: Henning Markert.

grænse blev trukket hen over hovedet på lokalbefolkningen. Faktisk blev den endelige beslutning om grænsedragningen truffet af en japper i grænsedragningskommissionen. Han blev tungen på vægtskålen blandt de høje herrer og lod sig givet påvirke af udtrykkene i krigsenkernes og børnenes ansigter, for han forstod jo ikke, hvad der blev sagt. Her var der tale om et drama fra nyere tid, og det gjorde et mærkbart indtryk på publikum.

Stykket blev opført på en plads ved Vidåens bred i smukt forsommervej, og sidste spilleaften blev afsluttet med Sct. Hans bål på Rudbøl Sø.

I 2009 havde Lokalhistorisk Forening i Skærbæk foreslået et tema, der handlede om pastor Jacobsen, der var tysk præst i Skærbæk i perioden 1884 – 1904. H.E. Sørensen skrev manuskriptet, som blev endelig dramatiseret i samarbejde med Kaj Nissen.

‘For guld og kejser’ blev titlen, og Niels Damkjær stod for instruktionen.

Udover at være præst så pastor Jacobsen sig selv som den, der skulle germanisere Nordslesvig. Med store armbevægelser og tysk kapital startede han turismen på Lakolk. Han etablerede færgeforbindelse til Rømø, anlagde spor tværs over øen til transport af tyske turister og etablerede det berømte Skærbæk tæppeværeri, hvis produkter blev præmieret med priser over det meste af verden. Her stoppede det ikke. Han anlagde et teglværk ved Frifelt, havde fiskedamme ved Gånsager og byggede en præstegård som et slot til sig selv. Endvidere medvirkede han til opførelse af mange andre bygninger i Skærbæk. Det hele blev finansieret af Kredit Bank,

som han etablerede. Ja, han var en grov karl.

Men pludselig blev det kendt, at der var rod i regnskaberne. Det hele faldt sammen som et korthus, og Skærbæk måtte finde sig selv igen. I den halvt danske halvt tyske by havde nationalitetsfølelsen mest været styret af, hvor der var penge at tjene. Det blev et meget stort stykke med over 100 deltagere på og bag friluftsscenen ved Skærbæk Fritidscenter.

‘Kniplingedrømme’ blev titlen på det fjerde spil i Bredebro i 2010. Forfatter Jacob Clausen havde dramatiseret og Kristian Hald instrueret. Temaet var kniplingeperioden, som den tog sig ud i midten af 1800-tallet. En del af inspirationen blev hentet fra kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog, men handlingen drejede sig lige så meget om kniplepigernes vilkår i Sønderjylland.

Stykket blev opført i gården til Jens Wulffs prægtige domicil i Bredebro med selve bygningen som kulisser.

Da der skulle tages stilling til temaet til 2011-spillet i Løgumkloster, var der flere forslag i spil. Men det endte selvfølgelig med, at det måtte handle om klosteret, kirken og munkelivet - Løgumklosters juvel.

Sten Kaalø fik til opgave at skrive stykket, selvom han var i tvivl, om der kunne skrives noget spændende og livfuldt herom. Men det lykkedes som bekendt med ‘Brød og død’ instrueret af Kristian Hald.

Kulissen blev præstehøjskolen, kirken og klosteret, smukkere kunne det ikke blive. Kirken blev medspiller med entré for publikum gennem det historiske kirkerum.

Horsens Middelalderfestival havde et tema, hvor og ‘Brød og død’ passe-

Intet nyt fra fronten i Jacob Clausens egnesspil 'Den yderste grænse'.

de perfekt ind. De opfordrede os til at opføre stykket i Horsens ved den lejlighed i august. Vi sagde selvfølgelig ja til udfordringen, og det blev en stor oplevelse for alle.

Nu er det 2012 og dermed tid til opførelse af det sjette og sidste egnesspil i denne omgang.

Sten Kaalø har skrevet 'Eventyr i Tønder', hvis indhold ikke skal røbes her, men det er byhistorie, grænse-landshistorie og danmarkshistorie tilsat eventyr. Spillestedet bliver Tønder torv, og det bliver en stor udfordring, men med Kristian Hald som instruktør er vi fortrøstningsfulde.

Der er mange, der skal tages i ed, når der skal spilles midt i en by. De mange huse omkring torvet bliver kulisser, og skuespillere skal færdes ud og ind af dem. Det og meget andet kan kun lade sig gøre, når byens borgere bakker op, og det gør de i Tønder. Tak for det!

Egnesspilsfinalen 2012 opføres på Tønder torv således:

Premiere:

Torsdag den 14. juni kl. 20.00.

Forestillinger:

Fredag den 15. juni kl. 20.00.

Lørdag den 16. juni kl. 20.00.

Søndag den 17. juni kl. 15.00 og kl. 20.00.

Mandag den 18. juni kl. 20.00.

Tirsdag den 19. juni kl. 20.00.

"Efter egnesspillene er min egne historie fyldt med billeder"

Dette udsagn, givet til dagspressen af en deltager i og tilskuer til egnesspillene, siger det, som vi gerne ville med projektet; vi ville gerne give mennesker, som bor her, nogle gode oplevelser om de historiske begivenheder, der er en del af egnens identitet. Hvis de kan bevare egnesspillene i erindringen mange år efter, så er det den allerstørste kompliment til os som arrangerer, for så har vi nået målet.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. Sørensen

SSW går til landdagsvalg den 6. maj og samtidig retter Karin Röh en skarp kritik af det danske mindretal i Sydslesvig i en ny bog. H.E. Sørensen har set på store og små begivenheder i Grænselandet. Synspunkterne i kronikken er ikke nødvendigvis et udtryk for redaktionens holdninger.

Op mod Landdagsvalget

6. maj går delstaten Slesvig-Holsten til valg. Som Sydslesvigsk Vælgerforenings formand Flemming Meyer gjorde klart på partiets landsmøde 4. marts, var det danske mindretal parat til at tage kampen op mod de tyske partier. Målet var, sagde Meyer, at få et regeringsskifte - om nødvendigt med egen deltagelse (Fl.A. 5/3). Grunden til denne bastante melding var først og fremmest den forskelsbehandling, som CDU-FDP-regeringen har indført over for mindretallets skoler. Som bekendt vedtog regeringen Carstensen i 2011 en nedskæring på 15% for Sydslesvigs danske skoler i forhold til de almindelige tyske folkeskoler med den begrundelse, at der var tale om private skoler. De skulle derfor ses som et alternativt tilbud til flertalsskolerne på lige fod med tyske privatskoler. Dansk Skoleforening fastholder, at de som mindretallets folkeskoler udfylder den samme plads for mindretallet, som kommuneskolerne gør for flertallet.

Mindretalseksperten rektor Jørgen Kühl fra A.P. Møllerskolen skrev, at "mens Slesvig-Holsten hidtil har kunnet nyde godt af den internationale

prestige, som har været knyttet til, at mindretalsordningerne hyppigt er blevet opfattet, beskrevet og fremhævet som et eksempel på *best practice* i mindretalspolitikken, fremstår delstaten nu som årsag til bad practice. Det har også internationalt vakt undren og bekymring" (Fl.A., 30/3).

SSW henvendte sig derfor til oppositionspartierne i Landdagen, Socialdemokraterne (SPD) og De Grønne, som lovede, at de ville genindføre ligestillingen, hvis de kom til magten. De Grønnes leder Robert Habeck tilføjede, at det ville være et "absolutkriterium" for regeringssamarbejde (Fl.A., 30/3).

Grundigt eftersyn

Sydslesvigeren Karin Röh (f. Slesvig 1936), som efter krigen kom i dansk skole og senere har boet adskillige år i Danmark, skriver i en ny bog ('Statisterne'), at det danske mindretal syd for grænsen bør underkastes et grundigt eftersyn. "Den danske stat bør gå Sydslesvig efter i sømmene", skriver hun. "De danske skatteydere pumper hvert år en halv milliard kroner i at bevare en såkaldt dansk kultur i et område, der i dag er både tysk og ligeså internationalt orienteret som de fleste andre moderne samfund. Det gav mening at tale om at være dansksindet lige efter krigen, da 100.000 mennesker ønskede at tilslutte sig Danmark". Underforstået: men ikke længere. Hvorefter hun spørger, "hvem der har en interesse i at værne om en særlig dansksindet sydsles-

vigsk identitet i dag" - ud over dem, der lever af det?

Hun anfægter, at det danske mindretal som anslået udgør omkring 50.000 mennesker. I stedet for dette 'løse skøn' burde man f.eks. fra dansk side kræve en "opgørelse over mindretallets reelle størrelse, medlemskab af Sydslesvigsk Forening eller en egenbetaling for skolegang", skriver hun, og afslutter temmelig perfid: "De eneste, der er virkeligt danske i hovedet, er hovedparten af institutionernes 2000 ansatte". Derfor "ville det være ærlig snak at lukke og slukke for både det danske og tyske mindretals skoler og oprette euroregionsskoler i stedet for" (Fl.A., 24/2). Mon ikke hun står temmelig ene i mindretallet med dette ønske? Desuden kan man måske erindre om, at SSW ved sidste landdagsvalg fik omkring 70.000 stemmer.

Meningsdiktatur

Hun har en i hvert fald delvis meningsfælle i Grænseforeningens generalsekretær Knud-Erik Therkelsen, der har beskyldt mindretallets organisationer for at udøve meningsdiktatur over for medlemmerne, så de ikke 'snakker over sig', hvilket kunne skade bestræbelserne på at sikre de størst mulige tilskud eller, som redaktør Poul-Erik Thomsen skrev, "snyde sig uretmæssigt til penge fra den danske statskasse" (JV, 24/1). Therkelsen hævdede i Grænseforeningens blad 'Grænsen', at man havde oplevet, at "danske sydslesvigere var bange for at udtale sig, fordi det kunne få uheldige konsekvenser for karrieren" (JV, 24/1).

Både Karl Otto Meyer og Thomsen bad Therkelsen konkretisere sine

påstande. "Hvilke foreninger er der tænkt på? Kan vi ikke få oplysning om det? Der skrives så sandelig, at "medlemmer af foreningerne står til reprimande hos overordnede". Her vil jeg absolut kræve bevis", skrev Meyer (Fl.A., 6/1). Thomsen skærpede tonen: "Hvis ikke generalsekretæren selv gør det, bør formanden for Grænseforeningen sætte navn på den eller dem, der sidder på meningsdiktaturets anklagebænk. Alt andet er uværdigt" (JV, 24/1). Begge har været tavse.

Fra Æreslund til Mindested

I efteråret 2011 udsendte Henrik Skov Kristensen bogen 'Straffelejren', der er en meget grundig gennemgang af Fårhuslejrens forhold og indsatte. Fårhuslejren var den tidligere Frøslevlejr, som efter krigen blev internerings- og straffelejr for landssvigere, bl.a. fra det tyske mindretal.

Bogen satte igen fokus på mindretallets forhold under Anden Verdenskrig, hvor en meget stor del af de yngre mænd meldte sig som frivillige i den tyske hær og gjorde tjeneste på Østfronten. Omkring 700 af dem faldt, og efter krigen blev der etableret en æreslund - Ehrenhain - for dem på Knivsbjerg, hvor deres navne er støbt i metalplader. Da flere historiske værker har påpeget, at nogle af de faldne havde deltaget i krigsforbrydelser, har man i et par tilfælde fjernet deres navne.

Ved mindretallets nytårsmøde på Akademie Sankelmark syd for Flensborg holdt Skov Kristensen et foredrag, som bagefter var genstand for en livlig debat (No., 20/1). Her foreslog chefredaktør Siegfried Matlok, at man ændrede navnet på mindelun-

den fra Ehrenhain til Gedenkstätte (mindested) (No., 24/1). Ved Heimatkundliche Arbeitsgemeinschafts generalforsamling et par uger senere sagde Matlok, at mindretallet ikke havde nogen grund til at give en "undskyldning" for sine forhold under krigen, men en "beklagelse" kunne måske være på sin plads. Foredraget fulgtes af en livlig diskussion, hvor de fleste støttede Matloks linje (No., 7/2). Sidst i marts vedtog ledelsen af Bund deutscher Nordschleswiger enstemmigt, at mindeparken på Knivsbjerg fremover hedder Gedenkstätte (No., 21/3). Hvilken man kun kan tilslutte sig.

Ikke kirkelukninger

Hvis folk ikke kommer i kirken, kan præsten aflyse gudstjenesten. Det kaldes messefald. Det skete 22 gange i Haderslev Stift i 2011. Stiftet omfatter 186 kirker, og da der er 52 søndage plus otte andre helligdage i løbet af året, betyder det, at der afholdtes ca. 11.160 ordinære gudstjenester. Procenten af messefald er således ganske lille. Helt nøjagtigt på 0,20%. I Ribe

Stift var der i samme periode otte messefald fordelt på 239 kirker. Her er procenten helt nede på 0,055%. Helt ærligt: Det lyder ikke foruroligende (JV, 22/2).

Det er måske panik i utide, når biskop Elisabeth Dons Christensen, Ribe, truer med at lukke kirker, hvis menighederne ikke benytter dem noget mere. Så virker Haderslevbispens Niels Henrik Arendts reaktion mere afbalanceret. "Vi har et passende antal kirker. Der er ingen deciderede lukninger på vej. Enkelte steder reducerer vi antallet af gudstjenester. Det længste, jeg kan forestille mig, er, at der er nogle kirker, der bliver til lejlighedskirker i det lange løb", sagde han (JV, 21/2).

Landbrugsoprør

Regeringens nye lov om dyrkningsforbud i en afstand af ti meter på hver side af 25.000 kilometer vandløb har vakt stor harme i landsbrugskredse, både fordi det drejer sig om ca. 50.000 ha. landbrugsjord - eller 500 kvadratkilometer, svarende til Bornholm. Især har det vakt harme, at of-

Efter udgivelsen af Henrik Skov Kristensens bog 'Straffelajren' er der kommet fokus på den æreslund, Ehrenhain, som det tyske mindretal etablerede på Knivsbjerg. Sidst i marts vedtog ledelsen af Bund deutscher Nordschleswiger enstemmigt at ændre navnet fra Ehrenhain til Gedenkstätte.

Foto: Hans Helmer, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

fentligheden skal have fri adgang til de nævnte arealer. Samtidig finder man den godtgørelse, der tilbydes, alt for lav. Der er tale om ekspropriation, og det betyder, at der skal betales fuld erstatning, ca. 7 mia. kr., siger landbrugets organisationer.

Ikke uventet er fødevarerminister Mette Gjerskov af en ganske anden mening. Naturen skal beskyttes - og benyttes, skrev hun og svang sig helt euforisk op til disse lyriske højder: "Vi vil give danskerne adgang til den nye natur. De skal have mulighed for at benytte og nyde den. Her er der plads til en spontan travetur ved den lokale å eller en folkeskoleklasse på biologiudflugt. Fuglenes kvidren, når de flyver to og to om foråret. Insekternes summen på en doven sommerestermiddag. Den friske luft og duften af en gul, blomstrende rapsmark i det fjerne. Alt det skal danskerne opleve". Og karakteristisk nok sluttede hun: "Og alt det ville den tidligere regering reservere til nogle få danskere". Underforstået: dem, der ejer jorden. For der er stadig tale om private arealer (JP, 10/2). Og i øvrigt

har jeg aldrig hørt, at en landmand skulle have nægtet en skoleklasse adgang til sin eng eller vandløb, hvis man spurgte pænt om lov og i øvrigt overholdt almindelige regler for færdsel i naturen. Hvis det vel at mærke kunne lade sig gøre for græssende kreaturer og lignende.

Både Sydvestjysk Landboforening, Sønderjysk Landboforening og Landwirtschaftliche Hauptverein Nord-schleswig (den tyske landboforening) protesterede kraftigt (JV, 9/2). Formanden for LHN, Jørgen Popp Petersen, opfordrede direkte til civil ulydighed, dvs. nægte at overholde loven.

Udkantsdanmark

Sidste år indførte den forrige regering en ændring i loven, som betød, at det blev lettere i 29 såkaldte 'udkantskommuner' at få tilladelse til såvel nybyggeri som etablering af virksomheder. Nu bebuder miljøminister Ida Auken en ændring af disse regler, som formentlig indebærer deres afskaffelse. Kommunalbestyrelserne i de berørte kommuner er alt andet

Foto: H.C. Gabelgaard, JydskeVestkysten.

*Frode Sørensen
bød velkommen
til genindvielse
af mindestenen
for det danske
årsmøde den 14.
juni 1914, som
blev det sidste års-
møde inden
Genforeningen.*

end begejstrede ved udsigten hertil, og Tønders borgmester Laurids Rudebeck sagde: "Det er ikke ligefrem noget, der fremmer udviklingen i de mindre landkommuner". Derimod så lektor Jørgen Møller fra Institut for Planlægning ved Aalborg Universitet positivt på forslaget: "Danmark har eksempelvis ikke brug for mere spredt bosætning", sagde han. Det ville være bedre at rulle den "fuldstændig uigennemtænkte" lov tilbage og "i stedet koncentrere sig om at bruge kræfterne på at udvikle de eksisterende landsbyer" (JV, 16/3).

Også ministeren for by, bolig og landdistrikter, Carsten Hansen, blev upopulær i det vestlige Sønderjylland, da han flyttede en planlagt konference om udkantsproblemer fra Skærbæk til Esbjerg med den begrundelse, at det var alt for besværligt at komme til Skærbæk. Man må konstatere, at Skærbæk efter ministerens opfattelse ligger for langt ude, til at man kan diskutere udkantsproblemer her. I øvrigt viste en kontrol af rejsetiden, at det ville tage tyve minutter længe at komme fra Christiansborg til Skærbæk Fritidscenter end til Esbjerg Højskole, hvortil mødet blev flyttet. Og det må jo være ret afgørende (JV, 15,16/2).

Konsekvensberegning 1

På Rens Ungdomsskole har man holdt flygtningeuge, hvor eleverne skulle bo i en 'flygtningelejr' i idrætshallen, spare på vand og rengøring samt lave mad af sparsomme nødrationer. Alt sammen for at lære flygtninges situation at kende på egen krop. Det, som sparedes på kostbudgettet, blev sendt til flygtningeindsamlingen. Så vidt så godt. Men:

ugen blev afsluttet med en stor gallafest med optræden af en af Danmarks dyreste entertainere (JV 24/1). Hvis man nu virkelig havde taget formålet alvorligt, så havde man vel strøget festen og sparet hans honorar og sendt pengene til indsamlingen i stedet. Det ligner at give en femmer til de fattige og så fejre sin egen godhed med en is til 25 kr.

Konsekvensberegning 2

Post Danmark lukker postfordelingen i Skærbæk. I stedet skal den finde sted i Toftlund. Det betyder, at ti postbude fra Skærbækområdet hver morgen skal køre til Toftlund for at hente posten og køre den til Skærbæk i postvæsenets biler. Efter endt arbejdsdag kører de postbilen tilbage og tager deres eget køretøj hjem. Altså fire gange strækningen Skærbæk-Toftlund ekstra hver dag. Knap hundrede kilometer 300 dage om året pr. postbud, i alt 300.000 kilometer ekstra. Da en kilometer iflg. FDM koster omkring 3,80 kr. alt inklusive, bliver det en ekstra udgift på over en million kroner. For slet ikke at nævne den ekstra arbejdstid, godt en halv time om dagen pr. postbud. Det svarer til yderligere en mands arbejde - eller en årsløn ekstra. Da man overvejer samme 'forbedring' for Tønders og Løgumklosters vedkommende, bliver merudgiften på omkring 4 millioner kr. pr. år. En dyr rationalisering - for slet ikke at tale om besparelse! (JV, 27/3).

Konsekvensberegning 3

Et ægtepar fra Harreslev ved Flensborg er blevet dømt til at betale en erstatning på 234.559 kr. til Sønderborg Kommune, fordi de uretmæssigt har

ladet deres to sønner gå i skole i kommunen. De var bopælstilmeldt i Rinckenæs, men boede hjemme. Det må man selvfølgelig ikke. Men beløbets størrelse kan godt forbavse. Sønderborg Kommune siger, at det er den reelle udgift for at have de to drenge i skolen (JV, 28/3). Så er det, man må spørge: Hvor meget dyrere er det at have en elev mere i klassen? Timerne skal vel læses alligevel. Læreren skal have sin løn, skolen skal gøres ren, varmes op osv., uanset om der er 24 eller 25 elever i klassen. Kommunens reelle merudgift er næppe 234.559 kr. Der må være tale om et statistisk beløb - dvs. den gennemsnitlige udgift pr. elev. Ved at kræve den refunderet, og få den, har kommunen i virkeligheden haft en reel indtægt på de to drenge. Det, det drejer sig om, er ikke en udgift af den nævnte størrelse, men at man havde løjet om bopælen. Havde familien spillet med åbne kort og snakket med Sønderborg Kommune på forhånd, havde man vel kunnet finde en rimelig ordning.

Dybbølmonumentet

Ideen om et 'forsoningsmonument' på Dybbøl spøger stadig. I sin tale ved Afstemningsfesten på Folkehjem i Aabenraa 10. februar vendte journalist Flemming Nielsen sig endnu en gang kraftigt imod planerne. "Hvis det var så god en ide, var den nok realiseret for længe siden i de 148 år, der er gået siden 1864", sagde han bl.a. (Fl.A., 13/2).

Ideen har rent faktisk været luftet for lang tid siden. I 1933 udgav Frits Clausen et lille hæfte med titlen 'Dansk-Tysk. Nationalsocialistiske Tanker til Det Slesvigske Spørgsmaal'. Efter en masse forvirret snak om

'Blod' og 'Race' påpeger han, at danske og svenske nu er brødrefolk efter fortidens kampe og nævner indskriften på monumentet for slaget ved Lund, der er rejst over de faldne på begge sider: "De (var) af een Slect / de var oc aff een Troe / dog kunde de med Fred / ey hos hinanden boe". Han fortsætter: "Ogsaa paa Dybbøls sidste, store og blodige Slagmark er der Plads til et Monument over den Offervilje og det Heltemod, der udvistes i vor sidste blodige Broderstrid. Maaske er Tiden ikke inde til at forsonede Efterkommere ogsaa i vort Hjemland kan rejse et saadant Mindesmærke; men vi kan bære Sten til det, og Stenene finder vi i den gamle slesvigske Muld. Der finder vi ogsaa det Folkesind, der kan rejse Mindesmærket, og der finder vi ogsaa det ældgamle Tegn, der en Gang bandt de Stammer sammen, der er bundet ved Blodets Baand. / Det er vor Races gamle Kendingsmærke, den nordiske Sol, Hagekorset ...".

De mennesker, der i dag arbejder for at få et sådant monument rejst, har naturligvis ingen forbindelse til Frits Clausens blod-og-race-ideologi. De har næppe anet, at han skulle have fremsat en sådan tanke. Men det er alligevel interessant, at det var netop ham, der først fik ideen.

DAGBOG

3. januar: Nye beregninger viser, at Aabenraa bycentrum, havnekvarteret i Flensborg, halvøen Holnæs og dele af kystlandet ved Gelting Bugt er i fare for at blive oversvømmet i forbindelse med en mulig global opvarmning (No., JV).

7. januar: Dobbeltmorderne fra Møgeltønder idømmes livsvarigt fængsel

Foto: Karin Riggelsen, Der Nordschleswiger.

Der var tæt pakket, da godt 10.000 løbere markerede åbningen af den nye motorvej mellem Kliplev og Sønderborg med et maratonløb den 25. marts.

ved landsretten i Sønderborg (JV).

10. januar: Franciska Clausen-samlingen, der i 25 år har været deponeret på Trapholt Museum i Kolding, overgives til Brundlund Slot i Aabenraa.

17. januar: Den verdensberømte sanger Elton John giver koncert i Augustenborg Slotspark 4. august (JV). Lektor Hilikka Søndergaard, Tønder, der sammen med sin mand Bent Søndergaard oversatte det finske national-epos 'Kalevala' til dansk, dør 71 år. Digteren Steen Kaalø, Bovlund, modtager JyskeVestkystens kulturpris (JV).

24. januar: A.P. Møller Fonden støtter restaureringen af Søsterhuset i Christiansfeld med 30 mio. kr. (JV, No., 24/1).

26. januar: På finansloven bevilges 425 mio. kr. til mindretallet i Sydsles-

vig, heraf 313 mio. til skolerne (Fl.A.).

28. januar: Prins Joachim og prinsesse Marie får en datter (alle medier).

31. januar: En påsat brand hærger et rum ved Løgumkloster Kirke. Heldigvis breder den sig ikke til selve kirken (JV). Det er en 14-årig pige, der har sat ild på kirken (JV, 9/2).

1. februar: Første etape af ombygningen af Specialsygehus Sønderborg indvies (JV).

2. februar: Dr. phil. Lars Henningsen stopper som leder af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek efter 23 år (Fl.A.). Kommunaldirektør Henrik Græsdal, Haderslev, fratræder efter tre måneders ansættelse med en godtgørelse på 1,7 mio. kr. (JV, No.).

7. februar: Carl Holst taler ved Oversømarchen til minde om slaget ved Sankelmark 1864 (Fl.A.).

Den 23. marts åbnede Sønderborg Slot en ny udstilling om afstemninger og genforening 1918-1920.

8. februar: Jernbanestrækningerne Kolding-Esbjerg og Vamdrup-Vojens elektrificeres (JV).

9. februar: Hotel Sønderhav ved Flensborg Fjord nedbrændt (Fl.A.).

11. februar: Som et led i erstatning for den fældede Østerild Plantage i Nordjylland tilplantes 100 ha. syd for Tinglev med fortrinsvis løvtræer (JV).

19. februar: Som en konsekvens af branden i Løgumkloster Kirke installeres brandalarm i Kristkirken i Tønder (JV).

21. februar: Trafikminister Henrik Dam Kristensen giver under besøg på Rømø tilsagn om opbakning til havnens udbygningsplaner. Samtidig afslår han statslig hjælp ved evt. digebrud langs Vadehavskysten (JV).

23. februar: Helgoland markerer, at øen for 60 år siden igen blev tysk efter at have været besat af englænderne 1945-52 (Fl.A.).

24. februar: Museet for Kunst på Vestkysten på Før brænder, og mindst et maleri bliver totalt ødelagt (No.). Den bevaringsværdige tidligere jernbanetjenestebolig i Højer nedrives (No., JV).

27. februar: Naturhistorisk Museum i

Flensborg genåbner efter restaurering og nyopstilling af samlingerne (Fl.A.). En måned senere genåbner også Sauermann-Huset på Museumsberg (Fl.A., 26/3).

3. marts: Ved Sottrupskov bygges bådehus til Nydambådens kopi (No.).

9. marts: Højer Lokalråd overtager byens vandtårn med støtte fra Realdania-Fonden (JV). Formand for Nærings- og Nydelsesmiddelarbejderforbundet 1984-99 Anton Johannsen, Kolding, født i Gasse ved Skærbæk, dør 74 år (JV).

10. marts: Noldemuseet modtager gæst nr. 4.000.000 (JV). Et monument for soldater, der deserterede under Anden Verdenskrig for at undgå at deltage i krigsforbrydelser, opstilles i Flensborg (Fl.A.). Landdagsmedlem for SSW, advokat Silke Hinrichsen, Flensborg, dør 55 år, og afløses af Jette Waldinger-Thiering, Egernførde (Fl.A.).

11. marts: Tønder Kommune ønsker at samle administrationen og udbygge rådhuset i Tønder (JV).

12. marts: I Holbøl rejses en mindesten for postmester Einar Holbøll, der opfandt julemærket. Hans eneste for-

bindelse til den sønderjyske landsby er navnet (Fl.A.).

17. *marts*: Den tyske børnehave i Uge nedlægges, men mindretallet beholder bygningen som samlingssted (No.).

21. *marts*: Lars Lilholt præsenterer sin nye sang om 1864 i Alsion i Sønderborg (No., JV).

23. *marts*: En ny udstilling om Genforeningen åbner på Sønderborg Slot (No.). I Rundetårn i København vises en udstilling med vestjysk kunst med deltagelse af bl.a. Else Pia Erz, Hanne Knudsdatter, Pernille Bejer og Adam Gabriel fra Tønder Kommune (JV).

24. *marts*: En Rømø-kutter udbrænder på havet, men ingen mennesker kommer til skade (JV). Bunkers m.m. fra Første Verdenskrig udgraves (No.).

27. *marts*: Carl Holst modtager staten

Slesvig-Holstens Fortjenstmedalje (No., JV, Fl.A.). Hauke Grella bliver leder af de tyske museer i Sønderjylland (No.).

28. *marts*: En donation fra Sydbank sikrer en skulpturpark i Tønder (JV). Regionerne Nord- og Sydjylland samarbejder om at bevare de to jyske redningshelikoptere (JV).

30. *marts*: Hertug Hans Hospitalet i Haderslev er blevet restaureret med støtte fra A.P. Møller-fonden (JV).

31. *marts*: Motorvejen mellem Sønderborg og Kliplev indvies (JV, No., Fl.A.).

Forkortelser

Fl.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: JydskeVestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Hertug Hans Hospitalet i Haderslev er blevet restaureret med støtte fra A.P. Møller Fonden. Her ankommer gæsterne til åbningen af kirken efter restaureringen.

Foto: Karin Friedrichsen, Der Nordschleswiger.

Danske skoler

Kim Furdal: 'Danske skoler i medvind og modvind'. Sønderjyllands kulturmiljøer - nr. 16. Det Regionale Faglige Kulturmiljøråd for Sønderjylland 2011. 24 sider, ill. Pris: 35 kr.

I en jævn og flydende strøm har Kulturmiljørådet udgivet nu 16 mindre publikationer med så vidtspændende emner som Christiansfeld, Husmandssteder, 1920-grænsen, præstegårde m.m.

Denne 16. udgivelse adskiller sig i sin grundighed ikke fra de tidligere - alle går til pas i dybden med det aktuelle emne. Skulle denne udgivelse skoses for noget, måtte det være en overordentlig grundighed omkring bygningstemaet, idet samtlige skoler omtales og beskrives kort, for så vidt angår arkitekt, byggeår og hovedpunkter i deres historie fra Genforeningen til i dag. Mange skolebygninger er desuden billedmæssigt beskrevet, om end man kunne tro, at stort set alle skoler er karakteriseret ved at ligge bag en hæk eller et plankeværk.

At skolen i Læk betegnes som værende en 'sen art deco' må stå for forfatterens regning - skolen har mere hjemstavnsstil over sig og kan i det sønderjyske område paralleliseres til skolen i Vedsted ved Haderslev, tegnet af Peder Gram. At arkitekt Peder Gram desuden skulle have leveret tegninger til skolen i Valsbøl i 1945, må bero på en forkert oplysning, idet Peder Gram afgik ved døden i 1937.

Dette var et par af de få 'knaster' i en ellers alt i alt grundig gennemgang af udviklingen inden for det danske skolevæsen (Dansk Skoleforening) i Sydslesvig.

Skolebyggeriet udgør ikke spidsen af dansk arkitektur, men er et gennemsnit af, hvad andet dansk skolebyggeri består af - bortset fra A.P. Møller Skolen i Slesvig, der efter min mening repræsenterer noget af det ypperste inden for (moderne) klassisk, dansk arkitektur.

De første ti sider er en for udenforstående ganske bred og god indføring i de problemer, som mødte den indsats, der fra dansk side blev gjort for de dansksindede sydslesvigere, der fortsat boede i området mellem Ejderen og 1920-græn-

sen efter Genforeningen mellem Det Danske Kongerige og Nordslesvig.

Historien om udviklingen er prisværdigt oversigtlig. Desuagtet synes den at være tilstrækkelig grundig til, at de mange, der ikke kender til forholdene i Sydslesvig, kan få en bred indføring i ikke blot skoleforholdene, men også i den danske kulturelle indsats, hvori skolerne udgjorde et ganske væsentligt element.

Pjecen kan bestemt anbefales som en af flere 'følgesvende' under en kulturrejse i de smukke områder syd for grænsen.

Jørgen Toft Jessen

Bogens Højskole

Lis Mikkelsen: 'Bogens Højskole - "En god bogsamling i ethvert sønderjysk hjem". Udgivet af Sprogforeningen, copyright: Forlaget Neffen, u.å. 162 sider, ill. Pris: kr. 99.

Kun blandt ældre sønderjyder i Vestslesvig er navnet Aage Lauesgaard i dag kendt. Lis Mikkelsen giver i bogen et portræt af en mand, hans livsværk og visioner.

Aage Lauesgaard blev født i Yding ved Skanderborg i 1868. Hans far havde indtil 1864 været dansk lærer i Sønder Vilstrup ved Haderslev. Han ville ikke aflægge troskabsed over for den tyske kejser, så han søgte embede i Danmark. Men faderen satte et stærkt præg på sine børn og indpodede dem, at de havde et særligt tilhørsforhold til Sønderjylland.

Aage Lauesgaard blev uddannet læge, og han havde derefter i nogle år praksis i hhv. Skagen, Bælum og Aalborg. Samtidig stiftede han familie og engagerede sig også i mange foreninger og var bl.a. medstifter af Dansk Biblioteksforening af 1900, et udlånsbibliotek med 15.000 bind. I 1919 var han i en kort periode læge i Flensborg, hvor han oprettede Flensborghus Bogsamling. Fra 1920 havde han lægepraksis i Toftlund. Han flyttede til byen 15. juli netop den dag, hvor kong Christian X var på besøg.

Lauesgaards kongstanke var, at man ikke skulle eje bøger, men kun have brugsret til dem. I 1928 var Det sønderjydske Gruppe-

udlaansbibliothek en realitet, i daglig tale blev det kaldt Bogens Højskole. Lauesgaard gik i gang med en stor kulturformidlingsopgave, og han lagde en enorm arbejdsindsats i at skaffe bøger og midler til at købe bøger til den store bogsamling, som i løbet af årene kom til at rumme mange tusinde bind med vidt forskelligt indhold. Bøgerne blev sendt rundt i det ganske land, og der må have været tale om en svær logistisk opgave. Desuden udarbejdede han udklipsmapper om forskellige emner, i 1939 var der 167 mapper! De fleste er i dag gået tabt, enkelte findes på Landsarkivet i Aabenraa og på Sønderborg Slot. I de første år var bøgerne spredt på tre adresser i Toftlund, men i 1938 blev de samlet, da Lauesgaard købte den gamle stationsbygning i byen. Der var system i tingene, men værnemagtens beslaglæggelse af nogle af lokalerne til sygestue og lazaret i 1942 bragte uorden.

I 1945 var bogbestanden på 70.000 bind, men Lauesgaards arbejde led under et bestandigt økonomisk pres, i bogen fortælles om spændinger i forhold til de få dårligt lønnede medarbejdere og til bestyrelsen. Lauesgaard satte mange andre projekter i søen, som der også berettes om. Til slut beskrives afviklingen af Bogens Højskole. Lauesgaard døde i 1958, og derefter blev bøgerne overdraget til det nye Løgumkloster Refugium. En del af bøgerne var dog ødelagt eller var aldrig blevet returneret, men den resterende samling blev registreret, først og fremmest af refugiets bibliotekar Olga Bartholdy i begyndelsen af 1960'erne.

Lis Mikkelsen, bestyrelsesmedlem i Sprogforeningen, tegner i bogen et billede af Aage Lauesgaard som en ildsjæl og en iværksætter med mange ideer. Bogen er en engageret fortælling med mange illustrationer, især fotos fra Lauesgaards familieliv.

edj

Fange på Østfronten

Jens A. Berg: 'Fanget på Østfronten - Tvunget i tysk uniform'. Gyldendal, København 2011. 218 sider. Pris: 299 kr.

Jens A. Berg voksede op i Agtrup i Sydslesvig med en tysksindet far og en dansksindet mor. Han er i dag bosat i Løgumkloster. Hans krigserindringer er udgivet i samarbejde med Ole Sønnichsen, der har sammenskrevet en række interviews. Det er der kommet en interessant og velskrevet beretning ud af om en troskyldig, ung bondedrengs møde med krigen. Jens A. Berg fremstår i fortællingen lige så naiv og uspolet, som da han 19 år gammel trak i værnemagtsuniformen for at kæmpe for en sag, som han ikke sympatiserede med, men som alligevel lokkede med at føre ham ud på eventyr. I Jens A. Bergs beskrivelser af hjemstavnens nazismen nærmest fraværende - og det uagtet, at Læk Sogn allerede meget tidligt var en nazistisk højborg. Det er måske i virkeligheden sådan, det opleves, at være teenager i et samfund, hvor partiet sætter normen og gennemsyrrer samfundet i en sådan grad, at man ikke selv lægger mærke til det? Selv stod Jens A. Berg som dansksindet udenfor - og det fik han med tiden at mærke. Men blandt den sympatiske Jens A. Bergs mest fremtrædende karakteregenskaber er selvopholdelsesdrift, ukuelighed, gåpåmod og ungdommelig optimisme, parret med en tro på det gode i mennesket og en grundlæggende livsindstilling om at forsøge at leve med det, man alligevel ikke kan ændre på. Således overlevede han også sin deltagelse i krigen på Østfronten. Han reflekterer selv over sit held, både når han bliver såret og således slipper for at gå til grunde med det meste af sin enhed, og senere, da han bliver mishandlet i fangelejren, men pga. sine kvæstelser bliver hjemsendt før sine kammerater - og derved overlever. Om krigens grusomme væsen er der ikke mange overvejelser - c'est la guerre, siger franskmændene med et skuldertræk, og dette er også Jens A. Bergs grundindstilling: Han forsøger at opføre sig så anstændigt, det nu kan lade sig gøre - og oplever efter eget udsagn også selv i hovedsagen

fortsættes side 170

Aabenraa Museums 125-års jubilæum

Af Stefanie Robl Matzen

AABENRAA MUSEUM blev grundlagt i 1887 og er blandt Sønderjyllands to ældste museer. Allerede dengang var museets samling præget af byens søfart, og blandt de første museumsgenstande var en række sømandssouvenirs som f.eks. samurai-rustninger fra Japan og en lokal skibstørrers store afrikanske samling, som var resultatet af hans deltagelse i flere ekspeditioner.

I løbet af de 125 år, museet har eksisteret, voksede søfartssamlingen, og i dag genspejler museets smukke skibsportrætter, flaskeskibe, galionsfigurer og skibsmodeller på fornem vis Aabenraas storhedstid som søfartsby især i 1800-tallet. Dengang byggedes der i Aabenraa og på Kalvø træskibe, som sejlede jorden rundt. Både skibene og deres besætninger fra Aabenraa og Løjt Land var et kendt syn i fremmede havne.

I takt med, at Sønderjylland har fået en nyere søfartshistorie, er museets samlinger løbende blevet suppleret med nyere genstande. Vi bestræber os i dag på at dække hele Sønderjylland. Det sidstnævnte kom særligt i fokus efter 2006, hvor Aabenraa Museum var blandt de museer, som stiftede Museum Sønderjylland, og i den forbindelse fik sit nye navn 'Kulturhistorie Aabenraa'.

Museets jubilæumsprogram kombi-

nerer de lokale og internationale, de allerede kendte og knap så kendte søfartshistorier fra Sønderjylland.

I årets første særudstilling 'Sønderjyder fortæller søfartshistorier' præsenterede 30 personer deres egen del af regionens søfartshistorie, som omfatter både sejlads på alle syv verdenshave, skibsbygning, barndoms minder samt tragiske og fornøjelige oplevelser.

I årets sommerudstilling 'SOS-skibsforlis i Sønderjyllands historie' viser vi med udgangspunkt i 100-års jubilæet for Titanics forlis nogle eksemplere fra Sønderjyllands historie,

blandt dem skoleskibet Københavns forsvinden.

Som led i museets renovering istandsættes p.t. nordfløjen, hvor vi efterfølgende vil åbne en ny udstilling om Aabenraa havns

udvikling, samtidigt med at vi åbner en særudstilling om de kinesiske havnebyer, som Aabenraa har haft tætte kontakter med.

Museets jubilæumsprogram suppleres med en række publikationer, foredrag og museets traditionelle formidlingstiltag som f.eks. 'Oldemors Juletræ' og 'Piratugen' i efterårsferien. Derudover er vi medarrangør i en række af regionens maritime events, som f.eks. 'Kongelig Classic' og Værftsdagen på Kalvø. Vi glæder os til at møde jer!

- Arkæologi Haderslev**
Hele 2012 Arkæologi Haderslev fylder 125 år i 2012. Det fejrer museet ved at afsløre en ny historie, hver uge året igennem om et sted i Sønderjylland. 22 af de 52 fortællinger bliver også fortalt af arkæologerne på stedet, hvor det skete. Alle historier og de nøjagtige mødesteder til alle foredrag finder man på: www.oldtidsglimt.dk og mobil app'en oldtidsglimt.
- Kulturhistorie Aabenraa**
16. jun. - 16. sept. 'SOS-skibsforslis i Sønderjyllands historie'.
Kunstmuseet Brundlund Slot
9. jun. - 26. aug. Nina Maria Klevian - Observatøren.
- ISL-Lokalhistorie, Aabenraa**
28. apr. - 30. jun. 'Den skræddersyede bydel' - Høje Kolstrups historie. Udstillingen vises i Agoraen, Nyløkke 2, Aabenraa.
- Sønderborg Slot**
Fra 23. mar. Ny permanent udstilling: 'Folkeafstemninger og genforening 1918-1920'.
1. apr. - 6. jul. Bodil Arbjerg Lundby. Tegninger og skulpturer 1999-2012.
- Kulturhistorie Tønder**
9. jun. - 1. apr. 2013 'Bygningskultur i Tønder Kommune'.
Drøhdes Hus, Tønder
30. mar. - 29. dec. 'Døbt i Tønderknipling' - Dåbskjoler med Tønderkniplinger.
30. mar. - 29. dec. 'Fra storhed til forfald' - Om kniplingsindustrien i Sønderjylland fra 1600-tallet til 1800-tallet.
30. mar. - 29. dec. 'Bord dæk dig!' - Knipledte bordtekstiler.
- Højer Mølle**
Fra 1. apr. 'Det daglige brød' - Mel, brød og bagning i Danmark gennem 2000 år.
- Skærbæk Museum**
Fra 12. maj Nyopsætning af Rømostuer.
- Kunstmuseet i Tønder**
26. maj - 30. sept. Tapio Wirkkala - 'Skulptur'.
23. jun. - 2. sept. Troels Wørsel - 'Grafik'.
- Naturhistorie og Palæontologi, Gram**
12. feb. - 23. dec. 'Dyrene fra Siriuspasset' - Udstilling af fossiler fra Grønland.

Bliv løbende opdateret på

www.museum-sonderjylland.dk

fortsat fra side 167

venlighed fra den russiske og ukrainske civilbefolkning. Det kan være vanskeligt at tro, at Jens A. Berg slet ikke har set noget til udryddelseskrigen i øst, navnlig i betragtning af, at hans tjans som motorcykelordnans bragte ham vidt omkring. Men meget kan være fortrængt på 70 års afstand, og under alle omstændigheder handlede det under krigen for Jens A. Berg først og fremmest om at overleve, både fysisk og mentalt. Læst som sådan, kan bogen varmt anbefales.

René Rasmussen

Udgravningerne ved Østergård

Anne Birgitte Sørensen: 'Østergård - vikingetid og middelalder'. Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev, 2011. 644 sider, ill., tysk resumé. Pris: 450 kr.

Hermed foreligger den længe ventede publikation af udgravningerne ved Østergård, der varede syv år, og som afsluttedes for ti år siden. Det har taget sin tid; men det skal hverken bebrejdes forfatteren eller hendes institution - tværtimod, for når det gælder så epokegørende undersøgelser, som der her er tale om, er der naturligvis forståelse for, at fremlæggelsen af fundene og konklusionerne har krævet et minutiøst forarbejde og meget grundige overvejelser, og at den derfor ikke måtte forhastes.

Bogen er inddelt i tolv velillustrerede kapitler, begyndende med en gennemgang af fundhistorien og den anvendte arkæologiske metode. Herefter fremlægges bebyggelsessporene, der strækker sig fra 700-årene til 1200-årene, og alle fund og anlæg analyseres. I det afsluttende kapitel, der har Lennart S. Madsen som medforfatter, flyttes fokus fra de materielle levn til den historiske sammenhæng, og der argumenteres overbevisende for, at den nærliggende landsby Hyrup oprindeligt lå her. Desuden tolkes forandringer i bebyggelsen, og ikke mindst i de indhegnede tofter, på overbevisende måde som udtryk for en arvedelingspraksis, der på et tidspunkt ændredes,

så den kom til at følge Jyske Lovs bestemmelser. En gård er således blevet til en landsby, og et sådant forløb er ikke påvist før. Her skrives der danmarkshistorie, og dertil får arkæologerne et overbevisende argument for, at der kan gemme sig endog meget væsentlige fund i områder, hvor der tilsyneladende ingenting er, samt at det ikke er nok at udgrave hustomter alene, hvis man vil forstå en bebyggelse. Omgivelserne må med!

Herefter følger et tysk resumé, hvorefter resultaterne af de naturvidenskabelige undersøgelser fremlægges. Værket afsluttes med 234 siders katalog over alt, hvad der blev fundet, samt, indsat i en lomme, tre oversigtsplaner. Tilsammen giver denne del af bogen den arkæologisk kyndige læser mulighed for selv at gå det hele efter i sømmene og vurdere tolkningerne af de mange anlæg, der er registreret.

Publikationen af udgravningerne ved Østergård vil komme til at stå som en milepæl ikke kun i dansk middelalderarkæologi, men også for den del af historieforskningen, der beskæftiger sig med overgangen fra det hedenske stammesamfund til det europæisk orienterede kristne danske kongerige. Her ser man nemlig for første gang, konkret udmøntet i stolpehuller og hegn, en overbevisende bekræftelse på det, som historikere længe har hævdet, nemlig at Jyske Lov ikke kun var en nedskrivning af ældre sædvaner, men i meget høj grad en nyskabelse baseret på kanonisk (dvs. kirkelig) ret.

Anmelderen har kun én indvending: Med en vægt på 3,5 kg er bogen ikke ligefrem let at håndtere, og måske skulle man overveje en lettere papirkvalitet næste gang.

Men til trods herfor: Hjertelig tillykke til forfatterinden og de øvrige bidragydere, samt til Nicole Kossmer, der har ansvaret for det meget smukke layout (men hvorfor 'tyskvendt' rygtitel?). Sidst, men ikke mindst, også tillykke til Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev, der hermed endnu engang har cementeret sin position i toppen af dansk arkæologi.

Vivi Jensen

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte dine lokale formænd:

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev

Kirsten Fanø Clausen
Brobløvej 7
Blans
6400 Sønderborg

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Det Unge Grænseværn

Af René Rasmussen

STRAKS EFTER HITLERS magtovertagelse i 1933 forlangte ledende nationalsocialister i Slesvig-Holsten i voldsomme vendinger grænsen flyttet tilbage til Kongeåen; de pralede med det genfødte Tysklands styrke; de hoverede over Danmarks slappe ungdom, og de hævdede, at sønderjyderne efter blot 12 års dansk misregimente længtes tilbage til Tyskland. Formålet var at mobilisere den hjemmetske ungdom for nazismen og påtvinge Danmark sin vilje i grænseværnsålet.

Det Unge Grænseværn (DUG) blev oprettet som en reaktion på dette angreb. Peter Marcussen fra Sommersted opsøgte den gamle, sønderjyske leder H.P. Hanssen, der tilsagde ham sin støtte. På et stort møde den 23. april med mere end 400 ungdomsledere blev det besluttet at holde et stort ungdomsstævne på Dybbøl til genforeningsdagen den 11. juli - og at støtte Sønderjysk Idrætsforeningsstævne i Tønder den 12. maj.

Stævnet i Tønder blev en dansk manifestation: 12.000 unge fra hele Nordslesvig gik i optog med faner og musik gennem Tønder, 3.000 gymnaster viste deres kunnen og en række talere gav slesvig-holstenerne konstant svar på tiltale. På Dybbøl den 11. juli mødte mellem 35.000 og 50.000 frem. Også her var der optog, taler som en national begejstring, kampvilje og trods. Ungdommen viste den ældre generation, sig selv og tyskerne, at de ikke havde i sinde at opgive Nordslesvig. Den 20. september blev den begejstring, der havde fået udladning i sommerens store stævner, formaliseret med stiftelsen af DUG. Peter Marcussen blev formand.

DUG skulle samle ungdommen "til fælles værn om styrkelse af nordisk ånds- og kulturliv i grænselandet". Det skulle være et dansk, nordisk og demokratisk alternativ til den totalitære, tyske nationalsocialisme. I opgøret mellem den nordiske og den tyske kultur var det DUG's opgave "at gøre enhver af vore landsmænd til et stykke af Norden. Da bliver vor landsdel uindtagelig". Grænsekampen sås i et nordisk perspektiv: De danske sønderjydsk kamp var hele Nordens kamp mod den ekspanderende tyskhed.

DUG blev en masseorganisation med 31.000 individuelle medlemmer (1940). Et kontor blev oprettet i Tønder, senere Gråsten; der blev arrangeret stævner, udgivet et tidsskrift, ansat vandrelærere, bygget vandrerhjem og meget mere. Op til folketingsvalget i 1939 havde DUG sin store del af æren for den danske valgsejr.

DUG skiftede i 1940 navn til Dansk-Nordisk Ungdomsforbund (fra 1954: Atter DUG). Peter Marcussen ønskede at prioritere arbejdet for et nordisk fællesskab endnu højere. Under besættelsen var medlemmer af DUG - ofte via Terrænsport eller Dansk Samling - engageret i modstandskampen 1940-1945. Peter Marcussen selv blev arresteret to gange, første gang i 1943 og anden gang i 1944. Han blev sendt til KZ-Neuengamme, men overlevede opholdet.

Efter krigen engagerede DUG sig stærkt i Sydslesvigsspørgsmålet, men foreningen formåede ikke at fastholde medlemmerne. I 1978 blev DUG omdannet til en fond til støtte for dansk ungdomsarbejde nord og syd for grænsen. ■